

37e JAARGANG nr. 3 - Winter 2016

VAN ZOYS

TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING
"SOEST - SOESTERBERG"

HISTORISCHE VERENIGING SOEST/SOESTERBERG

INHOUDSOPGAVE

	pag
1. Terugkijkend op 2016 Zonder de toekomst uit het oog te verliezen	1
2. Voorwoord van de redactie	2
3. Berichten van het bestuur	3
4. Terugblik op vorige nummers(s)	5
5. De Nederlandse stay behind-organisatie tijdens de koude oorlog	12
6. Soester crimineel verleden	22
7. De middenstand in 'T Hart	30
8. Torenuurwerk uit de toren van de Petrus en Pauluskerk	34
9. De stichting op de Lazarusberg	38
10. Gezondheidszorg in Soest: Veterinaire gezondheidszorg	44

Omslagfoto: Winterlandschap: zicht op de Kerkebuurt
Foto Ton Hartman

Secretariaat:	Steenhoffstraat 46 - 3764 BM - Soest - info@hvsoest.nl - www.hvsoest.nl		
Interim-voorzitter:	Hanneke Roskam	hanneke@roskam.nu	035-6018750
Vice voorzitter:	Ton Hartman	ton.hartman@telfort.nl	035-7851770
Secretaris:	Johan van 't Klooster	jakvantklooster@hetnet.nl	035-5885399
Penningmeester:	Patrick Kuijpers	pkuijpers@deloitte.nl	035-6013060
Overige leden:	Rob van Es	r.ves@hccnet.nl	035-6022944

TERUGKIJKEND OP 2016 ZONDER DE TOEKOMST UIT HET OOG TE VERLIEZEN

Voor u ligt alweer de laatste Van Zoys tot Soest van dit jaar. Ook deze VZTS is weer gevuld met leuke en interessant artikelen, ingestuurd door leden maar ook niet leden en de redactie die al jaren ook het redigeerwerk doet. Dank aan allen.

Wij hebben een roerig jaar achter de rug met nogal ingrijpend; het overlijden van onze voorzitter Herman Schoemaker. Hij heeft voor onze vereniging veel betekend in de zin van een verbindend man te zijn geweest tussen de HVS, het Museum Soest en de Gemeente en hij was een beminlijk persoon, wij missen hem als voorzitter. Echter, de wereld draait door, zo ook die van de HVS. Binnen het bestuur zijn er naast het verlies van de voorzitter, wat verschuivingen geweest, waardoor er ruimte is ontstaan voor nieuwe bestuursleden. Inmiddels hebben wij twee personen bereid gevonden om zich in te zetten voor onze vereniging. De afgetreden bestuursleden blijven gelukkig voor de vereniging behouden, zij het in een andere hoedanigheid, en de nieuwe gaan in de komende Algemene Leden Vergadering uiteraard pas officieel benoemd worden.

De toekomst voor onze vereniging ziet er, gezien het aantal leden van meer dan 450, goed uit en wij als bestuur doen ons uiterste best om het niveau van activiteiten op peil te houden, dan wel op een hoger plan te brengen.

Dat er voor historische verenigingen een grote rol is weggelegd in het behouden van oude gebouwen, instituten en tradities, moge duidelijk zijn, waarbij ik als "bijna" afsluiting de volgende woorden wil gebruiken die ik in ongeveer dezelfde woorden beluisterde van Marcel Wanders, industrieel ontwerper: "Als wij ons verleden niet waarderen, hoe gaan we dan morgen om met de dingen van vandaag?"

Tot slot namens de bestuursleden van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg, te weten: Johan, Patrick, Ton, Rob, Paul en ondergetekende, wensen wij u allen en allen die u lief zijn:

Fijne Kerstdagen en een gezond en vredig 2017.
(Interim) voorzitter, Hanneke Roskam-Slot.

Voorwoord van de redactie

Dit is alweer het laatste nummer van dit blad voor dit kalenderjaar.

Het was een bewogen jaar voor de vereniging, we moesten afscheid nemen van onze voorzitter Herman Schoemaker. Herman heeft een doctoraalscriptie geschreven over de geheime organisatie "Stay Behind", op een tweetal lezingen heeft hij een samenvatting gepresenteerd. De plannen waren om ook een samenvatting in dit blad op te nemen. Helaas is het er niet meer van gekomen, de ziekte eiste zijn energie volledig op. In overleg met de familie is gekozen om een artikel van Maurice van Lieshout in dit blad te publiceren. Grondslag voor dat artikel was een interview met Herman in april 2013. Verder heeft Jan de Mos de criminaliteit in Soest in de 16de, 17de en 18de eeuw beschreven. Dit keer de laatste aflevering van Jan van Veldhuizen, nu over de middenstand in wijk 't Hart. Het Museum Soest is een nieuw pronkstuk rijker: het oude mechanische uurwerk is gerestaureerd en heeft een prominente plaats in het Museum gekregen. Wat daar allemaal bij kwam kijken wordt door Cees Vos uit de doeken gedaan. Gezondheidszorg is meer dan alleen artsen, ook instellingen zoals de Van Arkel Stichting op de Lazarusberg is een beschrijving waard, wat door Piet van Elteren is gerealiseerd. Nog meer gezondheidszorg: nu een artikel over dierenartsen. Maar we beginnen met de vaste rubrieken zoals de bestuursmededelingen en een terugblik op vorige nummers van dit blad. De reacties van u zijn waardevolle aanvullingen op de oorspronkelijke verhalen van de auteurs. Ook in het nieuwe jaar hopen we weer op een grote variatie aan artikelen van de gastschrijvers, maar ook aan documenten of afbeeldingen om deze artikelen te kunnen samenstellen. Tenslotte is een dankwoord terecht aan iedereen die een bijdrage aan ons kwartaalblad heeft geleverd.

De redactie wenst iedereen prettige Kerstdagen
en voorspoedig Nieuwjaar.

BERICHTEN VAN HET BESTUUR

Cultuurhistorie in de gemeente

De gemeente Soest heeft verschillende avonden georganiseerd over cultuurhistorie in de gemeente. Vanuit het bestuur is getracht om daar ook vertegenwoordigd te zijn. Opvallend is de grote belangstelling die deze avonden weten te trekken. Blij zijn wij dat de inleiders betrokken leden van onze vereniging zijn en dat er aandachtig naar hun visie geluisterd wordt.

Torenlezing

Dit jaar heeft de commissie "Vorming en Toerusting" van de gezamenlijke Soester kerken gekozen voor een lezing over een historisch nationaal onderwerp. Op dinsdag 31 januari 2017 komt in de Oude Kerk de heer drs. Jan Helwig alles vertellen over ons volkslied het Wilhelmus.

19de Eeuwboek

Nu het boek "Soest en Soesterberg in de zeventiende en achttiende eeuw" bijna uitverkocht is wil het bestuur graag dat er concreet aan de slag gegaan wordt met "Soest en Soesterberg in de negentiende eeuw". Vanuit het bestuur zal Ton Hartman afgevaardigd worden naar een te vormen redactiecommissie.

Ledenbestand

Voor zover ons bekend zijn de volgende leden overleden: de heer Jan Hendrik Honée op 20 september en mevrouw Thea Mast-Uijtewaal op 25 november 2016. Wij wensen de nabestaanden de kracht toe om het verdriet te dragen. Nieuwe leden mochten we ook verwelkomen: de heren S. Uyland, P.D.G.J. Verhoeven, H. Marcus, C. van den Brink, M. Huizenga, H. Lanting en de dames A.K. Fennema en C. Braam.

Opening Maand van de Geschiedenis

Elk jaar is oktober de "Maand van de Geschiedenis", dit jaar met als thema "Grenzen". Het leek de gezamenlijke erfgoedinstellingen van Amersfoort een goede gelegenheid om ook de regio erbij te betrekken. Amersfoort en Bunschoten werden vertegenwoordigd door hun burgermeesters Lucas Bolsius en Melis van der Groep. Terwijl de eerste een vrij algemeen verhaal over landsgrenzen hield, had de in Bunschoten geboren Melis een ludieke toespraak voor alle mensen van 'buuten Nollejet'. De historische kringen/verenigingen van Nijkerk,

Hoogland, Leusden en ook Soest hielden een korte voordracht. De HVS kwam met veel 'tamtam' binnen: een tamboer van het Groot Gaesbeeker Gilde begeleidde de oude grijsaard die de schermutselingen van het grensgeschil met Amersfoort in 1592 nog meegemaakt had.

Bustocht naar Museum Twintigste Eeuw in Hoorn

Niet alle plaatsen in de bus waren bezet maar verder was het een geslaagde excursie. Naast het Museum van de Twintigste Eeuw hebben verschillende deelnemers ook het Westfries Museum bezocht. Dit museum stond volop in de belangstelling vanwege de terugkomst van twee gestolen en beschadigde schilderijen.

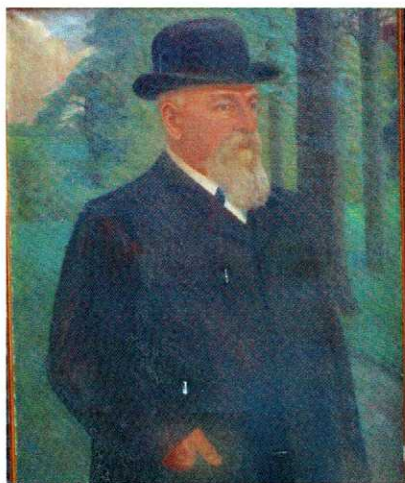
Lezing Lex van den Brink

Onverwachts vol was de zaal in Museum Soest waar de heer Lex van den Brink een lezing over vervoer in vroegere tijden presenteerde. De lezing was oorspronkelijk algemeen opgezet maar Lex had de nodige Soester accenten erin verwerkt. Het blijkt dat de lezing in een behoefte voorziet zodat we die vaker trachten te organiseren.

De eerste auto in Soest, een Renault, eigendom van de heer Jansen Eijken Sluijters

TERUGBLIK OP VORIGE NUMMER(S)

Walde Salomonsky, het schilderij is wel gesigneerd maar onleesbaar

Herfst 2016 37ste jaargang nummer 2 blz. 4 Walde Salomonsky (1845-1932)

Van Walde Salomonsky is niet alleen een plaquette bewaard gebleven maar ook een schilderij. Dit schilderij, dat wel even afgestoft is voor de foto, wordt in het depot van Museum Soest bewaard. De kunstenaar heeft het schilderij wel gesigneerd, maar de naam kon niet herleid worden naar een kunstschilder. Het schilderij was volgens een begeleidende notitie afkomstig uit het Cavalerie Museum bij de Prins Bernhardkazerne in Amersfoort, mogelijk heeft het daarvoor in Oranjehof/Darhuizen gehangen.

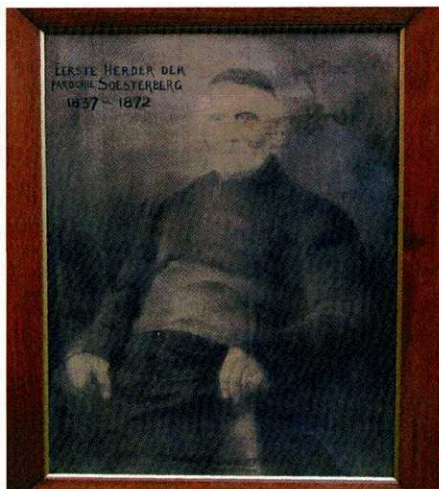
Herfst 2016 37ste jaargang nummer 2 blz. 34 familie Regnery en IJssalon Nieuwerhoek

De redactie dacht bij de familienaam Regnery dat die mogelijk uit Italië afkomstig was, met wat stamboomonderzoek bleek de naam Regnery/Regnerus al in de 17de eeuw in Friesland gebruikt te worden. Dit werd door de familie Regnery bevestigd. Van de huidige ijsverkopers, de gebroeders Bemmer, was Pascal als eerste werkzaam in de ijssalon, hij deed daar vakantiewerk. Rogier was zakelijk gezien op papier de eerste ijsverkoper.

Zomer 2016 37ste jaargang nummer 1 blz. 22 Belgische militairen geïnterneerd

De geïnterneerde Belgische militairen in het Kamp bij Zeist deden allerlei dingen als tijdverdrijf. Een van de creaties van toen is nu nog steeds te bezichtigen in Soesterberg. De militair J. van Hoof heeft het portret van Ludovicus Rademaker geschilderd of nageschilderd. Of Van Hoof de naam niet wist of omdat er toch een origineel was: Van Hoof heeft het schilderij de titel "De eerste herder van de parochie Soesterberg 1837-1872" gegeven. Rademaker was inderdaad de eerste pastoor van Soesterberg, maar hij gebruikte niet gaarne de term 'parochie'.

Hij had de statie Soesterberg opgericht in de tijd dat de bisschoppelijke hiërarchie nog niet hersteld was. Pastoor Rademaker was geen voorstander van de omvorming van staties naar parochies, want dat beperkte zijn zeggenschap. Het schilderij hangt in de ontvangstruimte van de Carolus Borromeuskerk aan de Rademakerstraat, er hangt ook een minuscule fotootje van het hoofd van Ludovicus Rademaker. Het lijkt erop dat J. van Hoof de kleding volgens de pastoorsmode van 1917 geschilderd heeft, de sjerp om het middel komt op oudere foto's van pastoors minder vaak voor.

Ludovicus Rademaker, de eerste pastoor van Soesterberg, geschilderd door J. van Hoof in 1917.

Zomer 2016 37ste jaargang nummer 1 blz. 35 huisarts A.J.W. Hagedoorn

Er wordt wel vermeld dat de vader van huisarts Arend Jan W. Hagedoorn (1911-1976), Arend Lourens Hagedoorn (1885-1953), geneticus was. Bij zijn huwelijk was hij 'doctor in de philosophie'. Zijn moeder Anna Cornelia Hagedoorn-Vorstheuvel La Brand (1885-19??) werd in het adresboek 1937 wel als arts vermeld. Gezamenlijk hebben ze verschillende publicaties over genetica geschreven. Nog een opmerkelijk zoekresultaat uit de notulen van de gemeenteraad Soest 1930 (blz. 300): een schrijven van Dr. A.L. Hagedoorn te Soesterberg, dd. 20 juli 1930, inhoudende de mededeling dat de geitenfokvereniging St. Jacob te Soesterberg opgeheven is, en dat de voor 1930 ontvangen subsidie in de gemeentekas teruggestort zal worden.

Zomer 2016 37ste jaargang nummer 1 blz. 49 Hoeve Bouwlust in Laag Hees

We kregen nog een reactie van de heer J.J. Meerts, de gebiedshistoricus van Laag Hees. In het artikel wordt geschreven dat Andries de Wilde zes boerderijen liet bouwen, die hij naar zijn zoons en een dochter vernoemde. In het vorige nummer was de reactie van Jean Meerts al dat de Charlottehoeve naar de dochter van de volgende landgoedeigenaar Insinger vernoemd was. Overigens was de Charlottehoeve wel gebouwd

Boerderij "De Kooi" gebouwd in opdracht van Andries de Wilde

in opdracht van De Wilde maar dan als naamloze tuinmanswoning. De boerderijen zijn niet tegelijkertijd gebouwd maar over een periode van 30 jaar. Als eerste de Andrieshoeve in 1827, daarna de Cristoffelhoeve in 1836. De Gerrit Juliushoeve, nu bekend als Wijkerhoek, werd rond 1845 gebouwd. Rond 1850 de al beschreven hoeve Bouwlust (Turfweg 5) en de Lodewijkshoeve rond 1852, deze hoeve is afgebrand. Recent heeft Meerts nog ontdekt in de oude kasboeken van De Wilde dat boerderij "De Kooi" ook in opdracht van Andries de Wilde is gebouwd.

GEVESTIGD.
te Soestdijk, Emmalaan 9
Arts. Joh. P. Schouten
Homœopatisch Geneesheer.
SPREEKUR :
's voormiddags van 10—12 uur.
Telef. 2366

Advertentie in De Soester, 31 januari
1931

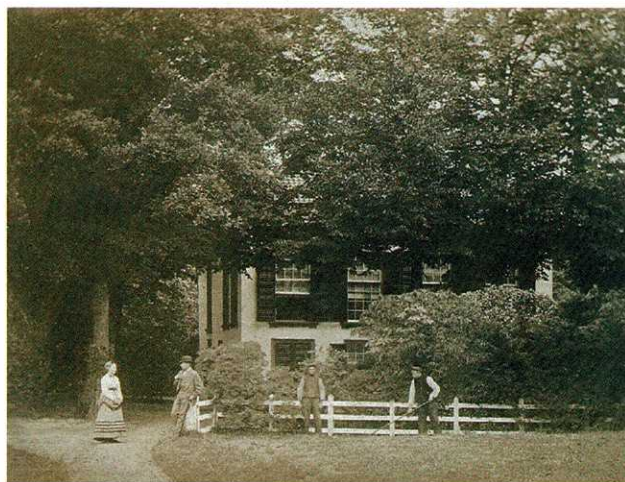
**Winter 2015 36ste jaargang
nummer 3 blz. 42 Huisartsen
in Soest in het Interbellum**

Er blijken nog meer artsen te zijn die hun diensten aangeboden hebben en wel D. Vrolijk. Hij vestigde zich in Soest aan de Steenhoffstraat 75, een huis dat door aannemer Slob uit Baarn al in 1925 was gebouwd. U was daar welkom op het spreekuur van 1 tot 2 uur, naar we aannemen in de middag. Hij vermeldde in de advertentie in "De Soester" van 28 juni

1930 dat hij gespecialiseerd was in 'tropische ziekten'. Bij die enkele advertenties bij zijn vestiging is het gebleven, waarschijnlijk is hij niet vrolijk geworden van de klandizie en weer spoedig vertrokken. Nog geen half jaar later probeert arts Joh.P. Schouten ook een praktijk op te richten, volgens krant "De Soester" van 31 januari 1931 was deze homeopathisch geneesheer gevestigd aan de Emmalaan 9. Ook van deze arts werd na vestiging niets meer vernomen.

Winter 2015 36ste jaargang nummer 3 blz.44 t/m 46 verzetman Jan Hendrik Bezaan

Een tweetal reacties, Wim de Kam reageerde met de vraag welke definitie voor 'verzetman' gehanteerd wordt. Na de oorlog was iedereen graag de verzetsheld maar achteraf kwam toch meer bezinning. Was bijvoorbeeld het in de brand steken van boerderijen van NSB'ers een verzetsdaad? Misschien was Jan Hendrik Bezaan minder heldhaftig dan wij aanvankelijk dachten. De tweede reactie was van een buurtgenoot. Na de oorlog is mevrouw Bezaan-Majoor hertrouwd, mogelijk is haar gekozen levenseinde een indicatie van een stukje onverwerkt verleden. Ongeacht of Jan Bezaan 'goed of fout' geweest is zal zijn verblijf en zijn overlijden in Bergen-Belsen genoeg reden moeten zijn om hem toch wel als oorlogsslachtoffer te beschrijven.

De buitenplaats Hofslot

Herfst 2014 35ste jaargang nummer 2 blz. 30 Gezondheidszorg in Soest (2)

In dit artikel worden de medisch beroepsbeoefenaren in de jaren 1850-1880 beschreven. Daarbij is een chirurgijn over het hoofd gezien, niet verwonderlijk want hij heeft maar ongeveer twee maanden in Soest gewoond. Het

is de heer Isaac Breemer (1830-1896) van beroep chirurgijn, die zich op 9 april 1877 met zijn gezin vestigt op "Huize Hofslot" te Soest (nu

omgeving Birkstraat 113). Bij zijn inschrijving, circa 46 jaar oud, geeft hij aan rentenier te zijn en levert geen bewijzen van medisch kunnen in. In de nacht van 11 op 12 juni 1877 vindt er een catastrofale brand plaats en kan het gezin zich ternauwernood redden, naast Isaac is dat zijn echtgenote Paulina Zoest (1849-1891) en de kinderen Johanna Paulina Breemer (1874-1922) en Joseph Isaac Breemer (1875-?). In het uitgaande brievenboek van burgermeester Martini komt wat delicate informatie tevoorschijn: hij schrijft aan de officier van justitie *"dat de geredde ijzeren brandkast uit het verbrande perceel vooralsnog niet met de daarbij behorende sleutel door den heer Bremer in spijt van daartoe aangewende pogingen is kunnen geopend worden"*. De burgermeester geeft de gemeenteveldwachter opdracht om onopvallend bij de puinhopen van de buitenplaats te blijven toeven om het eventueel ontsluiten van de brandkast gade te slaan. Waarom de burgermeester argwanend is wordt duidelijk in de laatste regel: *"naar het gerucht is hij een chirurgijn die met geheime middelen werkt"*. In de kranten van die tijd was hij al eens beticht van kwakzalverij, toch bleef hij adverteren als chirurgijn die je van bijna alle kwalen kon afhelfen. Op 22 juni 1877 wordt hij uitgeschreven naar Amsterdam, even later wonen ze in Rotterdam. Het gezin breidde zich uit en van rentenieren kwam niets terecht. In 1883 staat hij bij de rubriek "Faillissementen" genoteerd als "kennelijk onvermogen".

Herfst 2014 35ste jaargang nummer 2 blz. 32 A.M. Romijn en Voorjaar 1997 17de jaargang nr. 4 blz. 5 en 6 De familie Wantenaar.

Bij de paragraaf over Anthonie Marinus Romijn werd geschreven dat er geen vermeldingen in het digitale krantenarchief zijn gevonden. Toch blijkt hij wel genoemd te zijn: in de "Amersfoorsche Courant" van 7 september 1866 en in "De Tijd" van 29 september 1866. Hij heeft een succesvolle amputatie verricht van de arm van Theunis van 't Klooster. De toen 20-jarige Theunis was boerenknecht bij Aart Wantenaar (1834-1866) in de Birk en bij het plaggen steken op de Soesterbergse heide hadden ze niet ontplofte munitie gevonden. Deze munitie was door de veldartillerie achtergelaten. Ze hebben door wat vuur rond het projectiel te leggen het tot ontploffing gebracht, helaas raakten beiden gewond. Theunis gaf heilkundige Romijn toestemming tot amputatie, Aart, wiens dijbeen zwaar gekwetst was, deed dat niet wat tot gevolg had dat hij na een smartelijk lijden enkele weken later stierf. Theunis kreeg in de volksmond de bijnaam 'Theunis eenarm', deze overlevering was ons via Gérard Derks bekend.

Herfst 2014 35ste jaargang nummer 2

blz. 34 Gezondheidszorg Soesterberg in de negentiende eeuw: Vroedvrouw Christina Perton-van der Valk (1821-1878)

De heer Ruud Hopster beschrijft in "De Hooglander" de verloskundige hulp in Hoogland. Een van de vroedvrouwen die in Hoogland dienst heeft gedaan was Christina Perton-van der Valk. Zij was vroedvrouw in Soesterberg tussen 1852 en 1864, daarna kon zij haar werkzaamheden niet voortzetten vanwege ziekte. Wanneer zij haar werk weer kon hervatten is niet bekend, wel dat zij eind 1874 solliciteerde in Hoogland en daar ook werd aangenomen. Haar eigenhandig geschreven brief bevat wel wat spelfouten, maar als gediplomeerd vroedvrouw had zij andere vaardigheden. Waarschijnlijk verdiende ze meer in Hoogland dan in Soesterberg, daar was haar traktement 150 gulden per jaar. Mocht u denken dat een vroedmeester de mannelijke variant is van een vroedvrouw, dan beschrijft Hopster het verschil: een vroedmeester mag gereedschap (verlostang) bij een verlossing gebruiken, de vroedvrouw moet het met 'blote handen' doen.

Lente 2013 33ste jaargang nummer 4

blz. 40 huize Buitenzorg in Soest Zuid

"Buitenzorg" aan de Heideweg 52 staat op dit moment in de actualiteit, in het bovengenoemde nummer werd al om informatie gevraagd. Naast de gebruikelijke archiefbronnen op het internet heeft mevr. Nel van Baaren gegevens naar ons gemaild. In de twintiger jaren van de vorige eeuw is er een vereniging opgericht met als doel stichting van een Christelijk rusthuis. Blijkbaar verloopt de werving van geldmiddelen voorspoedig en architect P. Beekman maakt een ontwerp. Hij was voor Soest een zeer productieve architect, waarover nog veel te weinig geschreven is; zijn bekendste ontwerp is ongetwijfeld de Emmakerk in Soestdijk. De aanbesteding van de bouw van Buitenzorg was op 16 december 1927 in "De Gouden Ploeg". Het werk werd gegund aan aannemer J. Mets alhier voor 29430 gulden (G & E 6-1-1928). Volgens die aankondiging kwamen er in het tehuis 25 kamers. In het adresboek 1937 wonen er twaalf dames en drie dienstbodes, daarbij staat ook de geloofsovertuiging van de bewoners: Nederlands Hervormd, Evangelisch Luthers of geen kerkgang. Was er onderbezetting of financieel wanbeheer of een andere reden om het rusthuis vanwege faillissement te sluiten? Op 6 en 20 augustus 1940 wordt het complex geveild krachtens art. 1223 van het B.W. door de notarissen Th. Snellen uit Utrecht en A.O. Dammers uit Soest, wederom in De Gouden Ploeg. De eerste keer was het gebouw

ingezet op 10 000 gulden, twee weken later werd het gekocht voor 29 500 gulden door E. van Eeden. Eduard van Eeden was notarisklerk bij notaris Dammers en zal in opdracht van de congregatie van Onze Lieve Vrouw ter Eem gehandeld hebben. Inmiddels was het tehuis al in gebruik door het Duitse leger. Na de oorlog zijn er evacués uit de omgeving van Arnhem opgevangen, daarna is het gebouw min of meer 'gekraakt'. Bovengenoemde congregatie heeft gerechtelijke stappen ondernomen om het gebouw voor eigen gebruik te kunnen aanwenden, wat niet gelukt is. De Joodse verpleegster Henriette Heimans (1895-1982) verzorgde daar 'ouden van dagen' op sociaal-democratische grondslag. In 1946 vonden er ook evangelisatiebijeenkomsten plaats. In de plaatselijke media wordt geschreven dat dit rond 1952 beëindigd is, maar dokter J. Kuipers (1929 -2014) beschrijft in zijn manuscript dat hij veel waardering had voor het werk van mejuffrouw Heimans. Kuipers heeft de praktijk in 1958 overgenomen van dokter Donker, in dat jaar stopte de directrice H. Heimans met werken en sloot het rusthuis haar deuren. Onduidelijk is nog steeds hoe de schoorsteen kon roken, de gasten waren zeker niet bemiddeld. Vanaf die tijd werd het een retraitshuis met de naam Regina Pacis, er werd een kleuterschool bijgebouwd en verschillende lezers zullen hun eerste onderwijs daar gehad hebben van de nonnen. Met de integratie van het kleuteronderwijs in het basisonderwijs verviel deze taak maar ook de oplopende leeftijd van de zusters zal meegespeeld hebben. Rond de eeuwwisseling betrokken de paters Salesianen van Don Bosco het pand en werd het weer meer een 'rusthuis'. Op dit moment is er een voorstel om dit beeldbepalende pand te slopen en vervangende woningbouw te doen, goed dat de geschiedenis al enigszins beschreven is.

Begin jaren 50 werd de Russische dreiging heel serieus genomen en werd er in de propaganda, zoals dit affiche uit 1952 van de Stichting Vrede en Vrijheid, een direct verband gelegd tussen steun aan de CPN en de kans op een Russische bezetting. - particuliere collectie

DE NEDERLANDSE STAY BEHIND-ORGANISATIE TIJDENS DE KOUDE OORLOG

Geheime operaties van 'grijze muizen'

Van eind jaren veertig tot 1992 bestond er een uiterst geheime organisatie, bedoeld om verzet tegen de Russen te bieden als die ons land onder de voet zouden lopen. Honderden onopvallende burgers waren geheim agent of medewerker. Soester Herman Schoemaker was een van hen.

*Maurice van Lieshout
(Publicist en eindredacteur van het Tijdschrift Oud-Utrecht)*

**VOOR
TERREUR EN SLAVERIJ**

Schoemaker Beeld en Geluid aan de Van Weedestraat in Soest, 1977. Een kantoortje boven de winkel werd 's avonds gebruikt als safe house. De panden zijn eind vorige eeuw gesloopt.

Begin jaren zeventig, het huis van twee keurige, oude dames ergens in de Utrechtse binnenstad. Ze verhuren een gemeubileerde kamer, waar een docent regelmatig iemand van buiten de stad les geeft. Althans, dat is hun verteld. Maar, zo vragen de dames zich af, wat zijn dat voor lessen die boven hun hoofd gegeven worden terwijl de radio hard staat en na afloop waarvan twee mannen met verhitte hoofden de trap afkomen? De jongste van de twee, rond de 30, schijnt trouwens de leraar te zijn van de veel oudere andere man. Als ze het niet langer vertrouwen, verzoeken ze de heren vriendelijk doch dringend elkaar voortaan elders te ontmoeten. Die twee mannen waren Herman Schoemaker (1943-2016), instructeur bij de geheime dienst *Operaties & Inlichtingen*, de jongste van de twee, en een geheim agent aan wie hij les gaf. Veertig jaar later herinnert Schoemaker zich het incident nog: 'Leren bedienen van zend- en ontvangapparatuur en gecodeerde morseberichten kunnen opstellen en ontcijferen kostte veel tijd en moeite. Als je anderhalf uur met koptelefoons op bij elkaar had gezeten, was dat wel te zien. Dat kon aanleiding geven tot een verkeerde interpretatie.' De opzegging van de huur werd zonder discussie geaccepteerd. 'We moesten vooral niet opvallen, leden van de dienst moesten voor de buitenwereld "grijze muizen" zijn, alles wat je in opspraak kon brengen of waardoor je opviel, moest je vermijden.' Om vrijer te kunnen opereren, schafte de dienst later ook nog twee geblindeerde bestelbusjes aan als mobiel trainingslokaal.

Klaar voor de Russen

Operaties en Inlichtingen (O&I) is ontstaan uit meerdere initiatieven van mensen, die aan het einde van de Tweede Wereldoorlog vanuit Engeland het Nederlandse verzet tegen de Duitse bezetter probeerden

Villa Maarheeze in Wassenaar, hoofdkwartier van de *stay behind* en de Inlichtingen Dienst Buitenland.- foto Oliver Jennrich | Wikimedia commons

te ondersteunen.¹ Bedoeling was een nieuwe bezetter - en dat zouden hoogstwaarschijnlijk de Russen zijn - vanaf het begin tegen te werken door een goed geolied verzetsapparaat dat beschikte over radioverbindingen, wapens, explosieven, koeriers- en ontsnappingslijnen. Bij een inval of dreiging daarvan moesten regering, koningshuis en de staf van de geheime dienst het land direct kunnen verlaten via veilige evacuateroutes. De staf van O&I zou vervolgens vanuit het buitenland leiding geven aan de verzetsactiviteiten van een *stay behind*-organisatie van enkele honderden, goed getrainde agenten. Voorkomen moest worden dat het verzet net zo geïmproviseerd en amateuristisch verliep als vaak tijdens de Tweede Wereldoorlog het geval was. Al in een vroeg stadium zocht O&I samenwerking met MI6, de Britse Geheime Dienst en vanaf 1951 werd er met Britten en Amerikanen overlegd in het *Tripartite Overleg*. Eind jaren vijftig gebeurde hetzelfde binnen NAVO-verband, maar anders dan *stay behind*-organisaties in andere Europese landen zou O&I, zo was de afspraak, ook in geval van oorlog, onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering blijven. De twee onderdelen, de een bedoeld voor sabotage, aanslagen, het 'neutraliseren' van de CPN en psychologische oorlogsvoering (*Operaties*), de ander voor evacuatie en communicatie (*Inlichtingen*), opereerden grotendeels los van elkaar. Alleen aan de top was er sprake van coördinatie. O&I moest zo geheim mogelijk blijven.

Binnen de regering wisten alleen de minister-president en de minister van Defensie van het bestaan. Onderlinge contacten bleven beperkt tot enkele personen en stafleden kenden alleen elkaars schuilnamen. De staf hield kantoor in Villa Maarheeze in Wassenaar, waar ook de Inlichtingen Dienst Buitenland gevestigd was.

*Herman Schoemaker
in 1999.*

Onopvallende burgers

Als geheim agenten kwamen betrouwbare, onopvallende burgers in aanmerking, zoveel mogelijk regionaal en sociaal gespreid. Het waren bijna allemaal mannen. Wie verstand had van communicatie- en transportmiddelen, bijvoorbeeld werkzaam was bij de PTT, de Spoorwegen of Philips, had een streepje voor. De Binnenlandse Veiligheidsdienst screende de kandidaten. Als die eenmaal geheim agent waren, werd hun doen en laten in de gaten gehouden door hun contactpersoon van O&I. Herman Schoemaker kwam al op jonge leeftijd in aanraking met de organisatie: 'Dat ik begin jaren zestig gerekruteerd ben, was dankzij de contacten tussen ons gezin en de familie De Vos in Soest. Mijn ouders waren, net als die familie erg vaderlandslievend en koningsgezind. De Vos was onze huisarts en zijn zoon kwam regelmatig in de radiowinkel van mijn vader. Hij haalde daar bestellingen op en kocht er partijen batterijen en

transistoren. Hij zag mij opgroeien en moet gedacht hebben dat ik wel uit het goede hout gesneden was voor de geheime dienst. Een voormalige marineofficier en verzetsman heeft mij toen benaderd. Het leek me nuttig en ook wel spannend werk en morse leren vond ik leuk. Toen ik de zaak van mijn vader overnam, had ik ook een goed alibi als ik kortere of langere tijd van huis was. Als je een elektronikawinkel dreef, moest je natuurlijk regelmatig naar bedrijven en beurzen. Die bewegingsvrijheid was een voorwaarde om naast je gewone werk als geheim agent te kunnen opereren.'

Veiligheid en geestelijk verzet

Schoemakers vaardigheden maakten indruk en al vrij snel werd hij gevraagd om instructeur en contactpersoon te worden. Onder een valse identiteit volgde hij cursussen en trainingen in het buitenland. Van de

Engelsen leerde hij het basiswerk van de geheime dienst, van de Amerikanen het ontdekken van achtervolgers, van de Duitsers het werken met verborgen camera's. Aanstaaende agenten kregen tweewekelijks individueel een uitgebreide 'veiligheidstraining'. Die werd, buiten de woonplaats van instructeur en agent, gegeven in een *safe house*, een neutraal adres, zoals dat van de Utrechtse dames. Tijdens een afsluitende praktijkoefening moest de agent een codebericht naar een vooraf bepaalde plek in de stad brengen en erachter zien te komen of en door wie hij gevolgd werd. Stafleden van O&I speelden de geheime volgers.

*De container die iedere agent kreeg - foto
Historisch Nieuwsblad*

De vervolgraining bestond uit lessen geestelijk verzet, beheer van een geheime bergplaats en - op vrijwillige basis - gebruik van een wapen. 'Schietoefeningen vonden onder begeleiding plaats op een ondergrondse schietbaan ergens in de provincie', vertelt hij, nog steeds terughoudend over exacte locaties. Wie 'geslaagd' was voor de opleiding kreeg een waterdichte container gevuld met zend- en ontvangstapparatuur, bijbehorende documenten, eventueel een wapen en munitie en f 25.000,- in contanten. De agent moest de container ergens in de buurt van zijn huis verstoppen en regelmatig weer tevoorschijn halen als de inhoud verversing behoefde. In tegenstelling tot de stafmedewerkers werden de agenten niet betaald voor hun werk.

Schoemaker heeft ongeveer twintig agenten opgeleid. Voor enkelen werd hij daarna ook contactpersoon. Hij was de enige O&I-medewerker met wie ze contact hadden. Schoemaker: 'Als je twijfels had over iemands functioneren, dan zorgde je ervoor dat hij een tijdje "stil werd gezet"'. Soms vroeg iemand daar zelf ook om. Als iemand helemaal wilde stoppen met het werk, werd dat verzoek zonder meer gehonoreerd. Ex-agenten behielden hun geheimhoudingsplicht. Er lekte nooit iets uit.' Van Schoemakers lidmaatschap van de *stay behind*-organisatie waren aanvankelijk alleen zijn ouders op de hoogte en later ook zijn vrouw. Zijn kinderen hoorden er pas van toen hij de dienst verliet.

De FS-5000 was een door AEG Telefunken in 1985 ontwikkeld datacommunicatiesysteem voor het verzenden en ontvangen van gecodeerde boodschappen. Dit apparaat werd door verschillende stay behind-organisaties, waaronder de Nederlandse, gebruikt in de laatste operationele periode. In Nederland stond het systeem ook bekend onder de naam AZO-90 (Automatische ZendOntvanger 1990). - foto www.greatestcollectibles.com

Hachelijke situatie

De persoonlijke uitrusting van de agenten was niet toereikend om een bezetter het hoofd te bieden. Daarvoor waren veel meer wapens, munitie en waardemiddelen nodig. Die werden opgeborgen in door het land verspreide, meestal ondergrondse opbergplaatsen, zogenaamde caches. In 39 daarvan bevond zich sabotagemateriaal, in 15 contant geld, goud en edelstenen. Ook in de provincie Utrecht waren een of meer van deze bergplaatsen, mogelijk eentje in de bossen van Lage Vuursche. Stafmedewerkers kregen af en toe een oproep om zo'n cache in te richten. Schoemaker: 'Ik moest me dan zo en zo laat op een parkeerplaats melden en dan reden we er in een geblindeerd busje naartoe. De andere mannen waren onbekenden. We werden naar

een of ander natuurgebied gebracht en dat gebeurde bij voorkeur midden in de nacht als het hondenweer was. Anderen hadden de bergplaats al geprepareerd. Het sjouwen van de blikken was fysiek zwaar. Ik was jong en sterk, maar dat gold niet voor de man die tijdens zo'n operatie overleed aan een hartaanval. Midden in een donker bos met onbekenden is dan geen vrolijke situatie. Die man moest natuurlijk op een goede manier afgevoerd worden, we konden moeilijk het stoffelijk overschot meebegraven met de blikken. Later heeft een arts die bij O&I hoorde, ervoor gezorgd dat het administratief netjes is afgehandeld. Pas daarna heb ik geleerd te reanimeren. Tot dan wist ik wel hoe ik iemand dood kon maken, niet hoe ik hem in leven kon houden.' Het inrichten van de caches werd later een taak van de marechaussee.

Internationale ophef

Al in de jaren vijftig spraken minister van Defensie C. Staf en O&I-coördinator F.J. Kist hun twijfels uit over het nut van de organisatie tijdens een moderne (atoom)oorlog. De opvolger van de laatste, H. Bos, kwam in 1965 in een analyse van de politieke- en militaire machtsverhoudingen

zelfs tot de conclusie dat een *stay behind*-organisatie geen zin meer had. Deze tegengeluiden kregen geen gehoor en achtereenvolgende regeringen hielden O&I overeind. Zelfs de val van de Muur leidde niet tot opheffing. Daarvoor was een andere gebeurtenis nodig.

In november 1990 kwam aan het licht dat de Italiaanse *stay behind*-organisatie, *Gladio*, tussen eind jaren zestig en 1980 betrokken was bij verschillende rechts-extremistische aanslagen (die juist toegeschreven werden aan linkse groeperingen). Na vragen in de Tweede Kamer moest minister-president Lubbers toegeven dat er ook in ons land al veertig jaar een soortgelijke organisatie bestond. Hoewel hij erop wees dat er in Nederland van Italiaanse toestanden geen sprake was, bleef ook het blazen van O&I niet helemaal onbevlekt. Bekend werd dat tien jaar daarvoor amateurarcheologen met een metaaldetector een wapendepot in Limburg hadden ontdekt. Toen O&I vervolgens alle materialen wilde overbrengen naar één centraal depot, bleken er verschillende bergplaatsen geplunderd te zijn. Het vermoeden dat een deel van de inhoud in handen gekomen was van de georganiseerde misdaad, werd bevestigd toen de politie in 1991 de bekende criminelen Sam Klepper en John Mieremet arresteerde in het bezit van een grote voorraad wapens en explosieven, afkomstig uit een cache in de Scheveningse Bosjes. De destijds in de doofpot gestopte en officieel nooit opgeloste zaak kwam pas in een uitzending van *KRO Reporter* in 2007 in de openbaarheid. In zijn beantwoording van Kamervragen zei Lubbers dat al eerder besloten was tot een forse afslanking van de Nederlandse *stay behind*. Hoewel de inlichtingentak eind 1991 nog een nieuw onderkomen betrokken had in Fort De Bilt, werd de hele organisatie begin 1992 opgeheven. Het grootste deel van het archief werd door een medewerker 'eigenmachtig' vernietigd en wat resteert blijft nog heel lang als 'Staatsgeheim' achter slot en grendel. De medewerkers kregen een bedankbrief van Lubbers en 'veldwerkers', de geheim agenten, nog een van prins Bernhard. Een lintje voor bewezen diensten aan het vaderland kon er, tot ergernis van Herman Schoemaker en anderen, niet vanaf, zelfs niet voor degenen die hun lidmaatschap niet langer verhulden.

Tanend geloof

De onthullingen over de wapenroven en de affaires met de Italiaanse en andere buitenlandse *stay behind*-organisaties waren ook voor Schoemaker nieuw. En hij ontdekte meer, bijvoorbeeld dat er plaatsgenoten bij O&I zaten: 'Tot mijn grote verrassing was

een van hen Ton Herstel. Hij kwam bij ons als klant in de winkel. Hij gaf les in psychologische oorlogsvoering [= de vijand ondermijnen zonder fysiek geweld, bijvoorbeeld door propaganda, MvL] en dat deed hij nota bene in mijn eigen kantoor. Dat werd ook als *safe house* voor trainingen gebruikt, zonder dat ik wist wie er precies zaten. In het dagelijks leven was Herstel Officier van Justitie in Utrecht en later werd hij ook voorzitter van de NCRV.' Schoemaker verliet, in tegenstelling tot vele anderen, de organisatie direct na het vallen van de Muur in 1989. Heel lang heeft hij het geloof in de zin van O&I behouden: 'De dreiging was reëel, er stonden troepen langs de grenzen tussen Oost en West. Twee keer was er sprake van 'Code Oranje', wat betekende dat je je gereed moest maken voor 'EVA' oftewel een evacuatie. Dat gold in ieder geval rond de *Cubacrisis* in 1962 [toen er tussen de VS en de Sovjet-Unie een atoomoorlog dreigde, MvL]. Voor EVA had je alles klaar staan en je wist welke route je naar het buitenland volgen moest. De bedoeling was dat mijn vrouw en de kinderen meegingen. Vanaf het moment dat mijn zoon in militaire dienst ging, zou hij achter moeten blijven.' Naast veranderingen in de Oost-Westverhoudingen waren het ontwikkelingen binnen de organisatie zelf die twijfel zaaiden: 'O&I kwam steeds verder af te staan van de oorsprong, de verzetsmensen uit de Tweede Wereldoorlog. Het werd allemaal veel ambtelijker, er kwamen protocollen waarmee je al je verplaatsingen en uitgaven moest verantwoorden. Bestond de staf eerst nog uit enthousiaste professionals, later werden het vooral beroepsmilitairen die vooral de regels volgden die vanzelf tot hun promotie leidden.' Eén vraag zal nooit beantwoord worden: 'Of het verzet gewerkt zou hebben? Dat weten we niet, mogelijk zouden er vrij snel mensen tegen de lamp gelopen zijn. Het is nooit werkelijkheid geworden, gelukkig maar.'

Noot

1. De complexe en weinig harmonieuze ontstaansgeschiedenis wordt uit de doeken gedaan in het rapport van Engelen (2005).

Bronnen

- Interview Herman Schoemaker, 9 april 2013.
- Engelen, D., *De Nederlandse stay behind-organisatie in de koude oorlog 1945 - 1992*. PIVOT-rapport nr.166 ('s-Gravenhage: Ministeries van Algemene Zaken en Defensie / Rijksarchiefdienst/PIVOT, 2005).
- 'Gladio', *KRO-Reporter* 9 september 2007, zie: www.youtube.com/watch?v=anV2Y6sn_OE
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Operatie_Gladio [geraadpleegd 16 april 2013]
- Schoemaker, Herman, 'Als de Russen komen', in: *Historisch Nieuwsblad* 20 (2011) 5, 42-49.

Dit artikel verscheen eerder in *Utrecht en de Koude Oorlog*.
Themanummer Tijdschrift Oud-Utrecht 86 (2013) nr.3, p.80-85.

Houder dezes behoort tot de Staf van de Chef Landmachtstaf, tevens Bevelhebber der Landstrijdkrachten. Hem/haar is toegestaan bij de uitoefening van zijn/haar functie burgerkleding te dragen en te allen tijde gebruik te maken van een dienst- of burgerauto.

Koninklijke Marechaussee, Rijks- en Gemeente Politie wordt opgedragen hem/haar bij de uitoefening van zijn/haar taak ongemoeid te laten en desgevraagd bij te staan. Aan andere autoriteiten wordt eveneens opgedragen/verzocht hem/haar zoodig alle medewerking te verlenen.

De Chef van de Landmachtstaf tevens Bevelhebber der Landstrijdkrachten,
de Luitenant-Generaal

This is to certify that bearer is an officer of the Staff of the Royal Netherlands Army. He/she is permitted to wear plain clothes during the performance of his/her duties and he/she is authorised to use motorcars at all times.

He/she is not to be subjected to interference of the Military and Civil Police who are ordered to render him/her any assistance he/she may require. Other Authorities are also ordered/requested to grant him/her all requisite facilities.

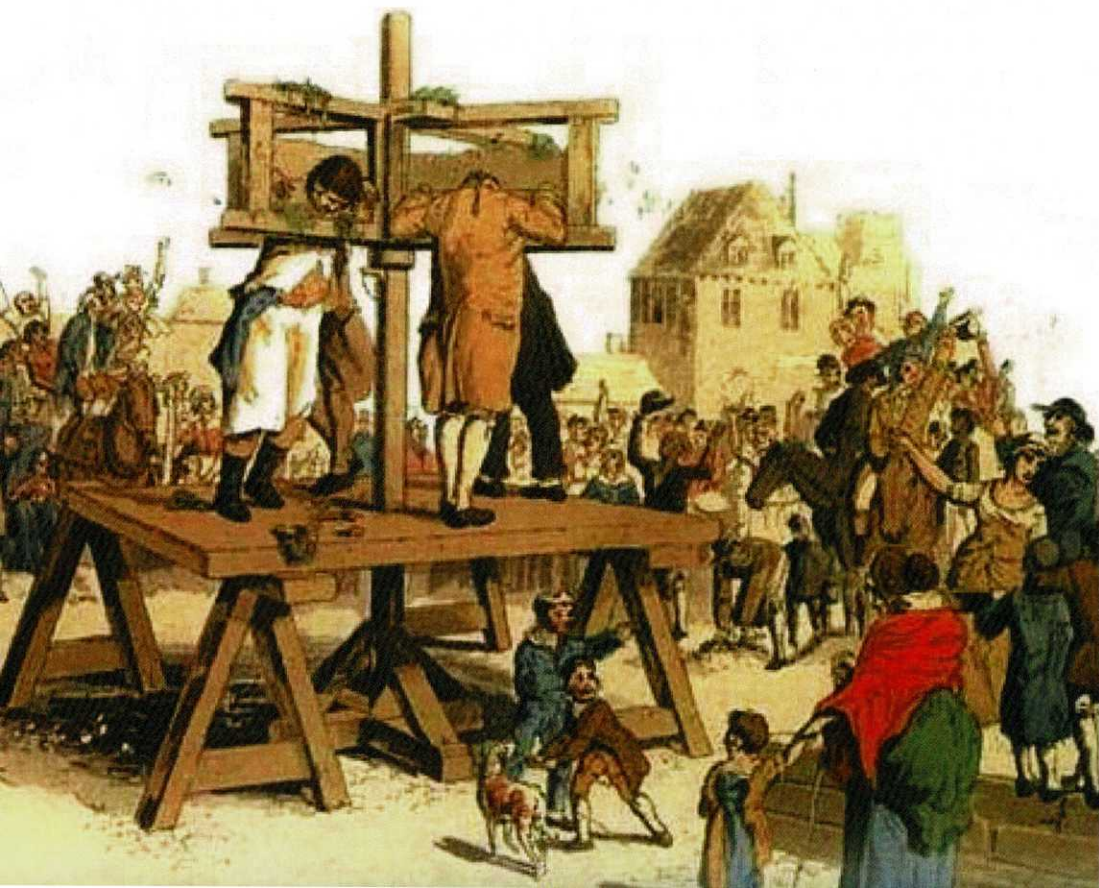

'Groene pas' van Herman Schoemaker. Stafmedewerkers konden zo'n document tonen in geval van een calamiteit of bij een politiecontrole. De betrokken politieagent of marechaussee werd opgedragen 'hem/haar bij de uitoefening van zijn taak ongemoeid te laten en desgevraagd bij te staan'. - foto historisch nieuwsblad

SOESTER CRIMINEEL VERLEDEN

Misdaad is er al sinds het ontstaan van de mensheid. Gewelds- en vermogensdelicten zijn van alle tijden. Straffen ook, al zijn die in de loop van eeuwen wel wat gewijzigd (hoewel niet in alle culturen in het zelfde tempo). Om een indruk te geven van het crimineel verleden, zich afspelend in het gerecht Soest, een kleine bloemlezing uit de vonnissen van het Hof van Utrecht, binnen de provincie het hoogste gerechtsoorgaan. Geselecteerd uit de criminele sententies (rechterlijke uitspraken) over de periode 1530-1811. Privacy speelde toen nog geen rol, de namen van de daders en de slachtoffers zijn volledig openbaar.

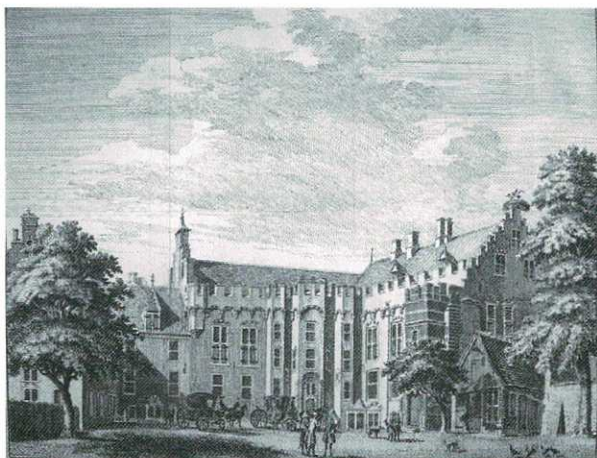
Door Jan de Mos

Recht en tucht

De rechtspraak vond in die tijd op twee niveaus plaats. De hoge rechtsmacht, in dit artikel het Provinciaal Hof van Utrecht, behandelde de lijfstraffelijke zaken zoals moord, verkrachting, brandstichting e.d. Boetstraffelijke zaken en civiele zaken werden afgehandeld door het lokale gerecht in Soest zelf, onder leiding van een schout (zie Soest in de 17^e en 18^e eeuw, blz. 99 e.v.).

In 1528 droeg bisschop-elect Hendrik van Beieren het wereldlijk gezag in het Sticht over aan Karel V. Bij de bestuurshervorming werd op 2 april 1530 het Hof van Utrecht geïnstalleerd. De eerste president van het Utrechtse Hof was Jasper Lievensz van Hogelande. Nadat het Benedictijner klooster, de romaanse Paulusabdij, bij de Reformatie in 1580

(Hof te Utrecht, getekend door Hendrik Spilman, 1758)

was opgeheven, werden de kloostergebouwen, in de schaduw van de Domtoren, in 1595 in gebruik genomen door het Hof van Utrecht. Op 1 maart 1811 werden de schepenrechtbanken, zowel in de steden als op de dorpen, afgeschaft en werden er evenals in de andere gebieden van het Franse keizerrijk, waarvan Utrecht toen deel uitmaakte, rechtbanken per kanton en per arrondissement ingevoerd.

Gevangenisstraf was in de zeventiende eeuw nog een geheel nieuwe sanctie. Vóór die tijd werd deze straf als een tijdelijke maatregel gezien, in afwachting van berechting. Langdurige gevangenisstraf kostte de overheid simpelweg veel te veel geld. Behalve lijfstraffen legde het Hof wel tuchthuisstraffen op. Tuchthuisstraffen waren niet primair bedoeld als genoegdoening naar de slachtoffers. Daarvoor waren de lijfstraffen. Ook niet om daders definitief uit de samenleving te verwijderen, daarvoor werd de doodstraf gehanteerd, of verbanning uit de stad of regio (en werd het probleem verplaatst naar andere regio's). Het doel was de om gevangenen te leren zich in de maatschappelijke orde te handhaven, een kortdurende heropvoeding.

Gevelsteen uit 1615

Vanaf de zeventiende eeuw werden nieuwe strafinrichtingen gebouwd, waar de gevangenen zelf voor hun onderhoud moesten werken. Deze vormen van tuchthuizen heetten rasphuizen (voor mannen) en spinhuizen (voor

vrouwen). Mannen moesten hout raspen, waarbij de houtvezels dienden als grondstof voor de bereiding van verf en inkt. De vrouwen moesten spinnen voor de kost. In Utrecht was er ook een politieke bijbedoeling voor de oprichting van een tuchthuis. Het stadsbestuur had besloten om het te financieren door goederen te naasten van de Utrechtse religieuze broederschappen die de Reformatie hadden overleefd. Zo werd tussen 1615 en 1620 het tuchthuis voor daklozen, bedelaars en vagebonden gebouwd op het terrein van het voormalige klooster van Sint Nicolaas in Utrecht. In 1899 opende de Stadsaalmoezenierskamer hier het armenhuis De Doelen. Aan de oostwand van de binnenplaats bevindt zich nog een gedenksteen:

*In Oegst den 20^{en} end' een "Aan 'top-gerechte Tvcht-hvis sterck
Door henric Meerlingh d' eerste steen
Geleght is aan het eerste Perck"*

De tekst op deze gevelsteen is als volgt te verklaren. Jacob Meerlingh was als sub schout betrokken bij de bouw van het tuchthuis. Het is niet onwaarschijnlijk dat Henric Meerlingh, die de eerste steen heeft gelegd, zijn zoon was. De datum van de steenlegging is in het vers terug te vinden: 21 augustus. Door middel van Romeinse cijfers is het jaartal in het vers verstoppt: 1615.

De eerste vonnissen van het Hof van Utrecht

Het eerste, ernstige Soester delict na 1530 stamt uit 1549. Gijsbert Jansz, geboren in De Birt (Soest), heeft de vrouw vermoord van Johann Loeffz. Vermeld wordt dat Gijsbert Jansz daarbij in Harmelen in het water is gevallen. Kennelijk voortvluchtig, maar wel opgepakt en voorgeleid. De aanklacht is messentrekkerij

en moord. In het vonnis van 6 april 1549 wordt hij veroordeeld tot onthoofding en tentoonstelling van de geëxecuteerde. Zo ging dat in die tijd. Ophanging of onthoofding gebeurde op een plein voor het publiek. Daarna werd het lijk, meestal aan de rand van de stad, zichtbaar tentoongesteld als waarschuwing, zo gaan wij om met misdadigers.

Onthoofding

Op 27 juni 1558 staat Aert Anthonisz uit Soest terecht, van beroep bouw knecht. Kennelijk ook een vechtersbaas. Hij heeft een onbekende in De Bilt gedood. Aanklacht messentrekkerij en doodslag. Zelfde vonnis: onthoofding. Het volgende proces verloopt anders. Op 7 juli 1559 staat Lambert Hendricksz uit Soest terecht wegens messentrekkerij en doodslag. Het slachtoffer is Aert Goessensz. De soort akte is in dit geval een 'interinement van remissie'. Wat betekent dat er rekening is gehouden met verzachtende omstandigheden. Dikwijls gebeurde dat als beide vechtersbazen dronken waren, meestal een kroeggevecht, waarbij onduidelijk was wie de vechtpartij was begonnen. Soms was het slachtoffer ook verder heen dan de dader, waardoor de doodsoorzaak niet eenduidig was vast te stellen. Liefhebbers van oud-Nederlands kunnen het volledige vonnis nalezen. Lambert Hendricksz werd veroordeeld tot een geldboete en het betalen van de proceskosten. Hij kwam er dus genadig van af.

Eenzelfde proces zien we ook in de jaren daarna. De 80-jarige oorlog is inmiddels begonnen (1568-1648). In 1581 staat schipper Adam Jansz uit Soest terecht omdat hij Claes Ghijsbertsz, ook een schipper, heeft gedood. Turfschippers onder elkaar! In juli 1592 staat Jan Wenck Jansz, alias Den Jongen, uit Soest terecht wegens doodslag van Jacob Jan Thomasz.

Schandpalen en galg, Galgenveld Utrecht

Er gebeurde nog meer in 1592. Op 19 september staat kerkmeester van Soest, Jan Anthonisz, terecht wegens doodslag van Rutger Aelbertsz en op dezelfde dag Loyech Thonisz uit Soest wegens doodslag van Henrick Henricxs Both. In november 1592 vond er kennelijk een kroeggevecht plaats in de herberg van Jan Rutgersz in Soest (de naam van de herberg is niet vermeld). Gedaagde is Anthonisz Jansz de Ruych uit Baarn en het slachtoffer

Thoenis Henricxs Mol. In 1593 is de dader Huybart Petersz uit Soest en het slachtoffer Peter Jan Roeters. Het volgende geval staat beschreven in Soest in de 17^e en 18^e eeuw (blz. 105). De latere burgemeester van Soest Rutger Corsz (familienaam Hilhorst) staat op 5 september 1609 terecht wegens doodslag van Gosen Diercxz in de herberg van Jan Thonis Loogen. In alle gevallen komen zij er vanaf met een geldboete en het betalen van de proceskosten.

De bende van Hees

Daarna zien we een paar delicten met 'aktes van submissie'. Daarbij wordt de gedaagde voor een delict veroordeeld zonder verder onderzoek, een bekentenis die wordt afgedaan met schikking en veroordeling tot een geldboete en het betalen van de proceskosten. Gedaagden zijn Henrick Tonisz Hencum (1618), Rijck Henricksz (1621) en Jacob Thonisz (1621). In 1622 weer een gevecht in de kroeg, deze keer in de herberg van Dirck Aertz in Soestdijk. Gedaagde Jan Gijsbertsz Cleyn en slachtoffer Aert Egbertsz Stael, overigens al gedood in 1616 ten huize van Dirck Aertz. Afgedaan met een boete en betalen van proceskosten. Maar ook de kroegbazen zelf werden weleens veroordeeld. In 1653 was dat Cornelis Petersz Ruycht, eigenaar van 't Witte Cruijs aan het Kerkpad in Soest (zie Soest 17-18 eeuw, blz. 81/82). Hij beging een delict jegens Gerrit Thijssen.

Nu komt Hees in beeld. In 1657 staat Ghijsbert Jan Eelgisse (Eelgisz), uit Hees terecht Soest, terecht wegens messentrekkerij. Slachtoffer is Jannichjen Logen uit Soest. Hij wordt veroordeeld tot het vragen van vergiffenis en een gevangenisstraf op water en brood. Op 20 februari 1660 staat hij weer terecht, samen met zijn vrouw Trijn Jans, ook uit Hees. Zij worden beiden verbannen uit de stad Utrecht. Op 20 februari 1660

staan in Utrecht ook terecht Egbert Cornelisz Kool en zijn vrouw Anna Huybertse wegens diefstal en medeplichtigheid. Zij worden verbannen uit de stad Utrecht en duiken later op als duistere kroeghouders in Hees. Op 9 februari 1661 staan Mees Rutgersz, alias vader Mees, en zijn vrouw Merritgen Dircx, beiden uit Hees, terecht voor heling en medeplichtigheid. Zij worden verbannen uit de provincies Utrecht, Holland, Zeeland, verder geseling en schandpaal. Vader Mees was de leider van de Bende van Hees, opererend vanuit de kroeg van Egbert Cornelisz Kool in Hees. Daarover is vaker gepubliceerd (zie ook het boek Soesterberg tot de 20^e eeuw, blz. 134/135, Jan de Mos).

Nadat de bende van Hees is opgerold, verloopt de rest van de 17^e eeuw rustig in Soest, nog slechts een zaak. In juli 1683 staan twee broers terecht. Arien Dircksz (28 jaar) en Willem Dircksz Deelen (26 jaar). Aanklacht diefstal, medeplichtigheid en valsheid in geschrifte. Een milde straf: betaling proceskosten en verbanning uit de stad Utrecht. Maar een maand later staat Willem weer terecht, nu wordt de strafmaat verhoogd met geseling. In oktober 1683 staat Willem voor de derde keer terecht. Weer voor diefstal en overtreding verbanning. De strafmaat wordt weer verhoogd, deze keer: geseling; brandmerking; verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland; tuchthuis.

Misdaad in de 18^e eeuw

In 1719 weer een serieuze misdaad. Lubbert Lamberts uit Soest, oud ongeveer 40 jaar, staat in dat jaar terecht voor huisvredebreuk en doodslag. Het slachtoffer is zijn zwager Jan Gijsbertsze. Het is niet zijn eerste veroordeling, maar wel zijn laatste, hij wordt namelijk onthoofd. Ook gevallen van diefstal komen regelmatig voor. In 1720 staat veelpleger Fijtje Alpherts, alias Fijt van Dolligheyd, uit Hoogland terecht wegens diefstal, inbraak of insluiping en overtreding van verbanning. Ze was 46 jaar en afgaand op haar bijnaam een dame van plezier. Slachtoffer is deze keer Jan Jansen Bree, de hospes van herberg De Swaan aan het Kerkpad in Soest (zie Soest 17-18 eeuw, blz. 80). Zij werd gestraft met wederom een verbanning, maar ook geseling, brandmerking, schandpaal en tuchthuis.

In 1721 staan Willem Jacobse uit Zeeland en zijn zwager Seger Albertse terecht voor het stelen van een koe uit het gerechtshuis van Soest, beiden worden gestraft met een geseling en verbanning. Een andere veelpleger uit Soest was Cornelis Goossense. In 1721 werd hij op 70 jarige leeftijd

Geseling als lijfstraf

veroordeeld tot een geseling wegens overtreding van de verbanning. In 1739 stond Willem Petersen Kockel terecht voor geweldpleging. Andere gedaagde was zijn voogd Gerrit Cornelisz van Altena, schepen en buurmeester van Soest. Wellicht dankzij zijn voogd kwam hij er vanaf met een geldboete en betaling van proceskosten. In 1773 stond Teunis Mijnsen uit Soest terecht, alias dubbelde Teunis, oud 21 jaar (zoon

van Meins Theunisse Ruig en Metje Elisse Man). Aanklacht was diefstal en oplichting. Hij werd veroordeeld tot geseling, betaling van de proceskosten, verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland en tot slot ook nog tuchthuis. Nog een geval van messentrekkerij. In 1779 wordt Pieter Dirkse Frenger uit Soest, oud 24 jaar (zoon van Dirk Janse Frenger en Gijsberta Peters), daarvoor veroordeeld, straf: geseling, betaling proceskosten en schandpaal. Een ander strafbaar feit is het volgende. In 1788 staat Grietje Jansz Broek, oud omtrent 40 jaar (Gertrudis, dochter van Joannes Janse Broeck en Gerarda Henderix), uit Soest, terecht voor nalatigheid en verwaarlozing. Zij had 10 jaar eerder al een onecht kind ter wereld gebracht. Maar heeft zich weer laten bezwangeren en dat verborgen gehouden voor haar omgeving. Ze woonde in een hut bij haar vader en een 'huis leggende' naaister. Die waren al naar hun werk toen zij moest bevallen. Ze heeft bij de bevalling geen hulp ingeroepen en de baby daarna verborgen gehouden. Onduidelijk is of en zo ja hoe lang het kindje na de geboorte heeft geleefd. Uiteindelijk wordt zij veroordeeld tot het tuchthuis.

Veediefstal is ook van alle tijden. In 1796 wordt Frans Hendrikse, geboren in Leusderbroek, wonend in Soest, oud tussen 40-50 jaar, veroordeeld voor de diefstal van een koe van Jan Hoenders uit De Bilt. Hij wordt gestraft met geseling, betaling van proceskosten, verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland. In hetzelfde jaar nog een geval van veediefstal. Deze keer zijn de schuldigen de gezusters Cornelia (36 jaar, geboren in Anholt (D), gehuwd met Frans Hendrikse) en Johanna Christina Uster (28-29 jaar, geboren in Rees, Kleef (D), wonend in Soest. Ze hebben van Rijk van Beek een schaap gestolen en van Wouter Teunissen (Kuijer) zijn kippen. Zij kregen als straf: geseling, brandmerking, betaling proceskosten en verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland. In 1798 wordt Wouter Jansz

Lesoen, oud 29 jaar, geboren in Soest (zoon van Jan Lesoen, barbier en Maria Meij), opgepakt voor landloperij, samen met zijn partner Alida Gielen, 24 jaar geboren in 's-Graveland. Beiden worden veroordeeld tot het betalen van de proceskosten en tuchthuis.

Nog een paar zaken begin 19^e eeuw

In 1800 staat Evert Wijnen voor de rechter. Hij is de zoon van Jan Wijnen en Gerritje Janse Bos, op 21 april 1776 in Soest gedoopt, wonend Aghter den Berg. De aanklacht is oplichting en afpersing, slachtoffer is Jacob Haarman. Straf: geseling, betaling van proceskosten en verbanning uit de stad Utrecht. In 1803 staat Jan Dorresteyn terecht, oud 19-20 jaar wonend Soestdijk, wegens diefstal. Er zijn zes slachtoffers uit de regio. Deze jonge veelpleger krijgt als straf opgelegd: geseling, brandmerking, proceskosten en verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland. In 1810 nog een delinquent. Hendrik Franken, geboren in Soest, oud 40 jaar, staat terecht voor diefstal, inbraak of insluiping. Hij is eerder gestraft, deze keer: geseling, brandmerking, proceskosten en verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland. Daarna breekt de Franse tijd aan met een nieuw rechtssysteem, maar met vergelijkbare misdaden: l'histoire se répète. De straffen veranderen wel in de loop van de tijd. In 1854 werden in Nederland de gerechtelijke lijfstraffen afgeschaft, met uitzondering van de geseling die pas in 1870 verdween, tegelijk met de doodstraf (met uitzondering van oorlogsrecht). De straf werd "wreed en onbeschaafd" gevonden. In de 10 jaar daarvoor was de doodstraf overigens al niet meer uitgevoerd. Met deze wijziging van het Wetboek van Strafrecht werd de doodstraf vervangen door de levenslange tuchthuisstraf. Uiteindelijk werd in 1983 in de Grondwet bepaald dat de doodstraf niet meer kan worden opgelegd (artikel 114). Sindsdien kent Nederland de doodstraf niet meer, zowel voor misdrijven die in vreedstijd als in oorlogstijd zijn gepleegd. Tot slot, als er struikrovers in Soest, of op Den Bergh zijn actief zijn geweest, moet het voor 1530 zijn geweest. Waarschijnlijker is dat het een hardnekkige fabel is.

Bronnen o.a.:

- Het Utrechtse archief, Criminele sententies 1513-1811, Vonnissen van het hof van Utrecht;
- Geveltekens in Utrecht (Doelenstraat 12/46) en Erfgoed Utrecht (Voormalige Tuchthuis nu Oude Lieden Huis);
- Wikipedia;
- Eemlandse Klappers.

DE MIDDENSTAND IN 'T HART

De wijk 't Hart in de jaren tussen 1930 en 1955 (3 en slot):

In de vorige edities van dit blad heeft u de jeugdherinneringen van Jan Veldhuizen kunnen lezen. Dit keer staat de middenstand centraal. Middenstand, volgens het Van Dale woordenboek: "de gezamenlijke kleine zelfstandige ondernemers", is als begrip ook al bijna verdwenen.

Door Jan P.C. Veldhuizen, m.m.v. Piet van Elteren - Ik heb tot 1955 aan de Belvédèreweg 3a gewoond. Mijn ouders hadden daar een kruidenierswinkelje.

De ouders van Jan P.C. Veldhuizen in hun winkel aan de Belvédèreweg 3a

De bewoners van de wijk waren over het algemeen eenvoudige mensen die hun brood met hun handen moesten verdienen. Het waren bouwvakkers, fabrieksarbeiders en dergelijke. Wat wel opviel was het grote aantal middenstanders, die allemaal moesten "sappelen" om aan de kost te komen. Voor zover ik het uit mijn geheugen heb kunnen traceren waren dat: 16

kruideniers, 8 melkboeren, 7 kappers, 5 schoenmakers/schoenenzaken, 7 fietsenmakers, 5 sigarenzaken, 4 textielzaken, 3 taxibedrijven, 3 smederijen, 5 groentehandelaren en zelfs 4 kolenhandelaren. Speciaalzaken waren er ook zoals het bekende "Jantje van Alles" aan de Nieuwstraat met Willie Vervest en zijn moeder, waar je dan ook werkelijk alles kon vinden wat je dacht nodig te hebben. Dan was er natuurlijk ook nog de bekende Dirk Waal van "Waal zal het wel hebben", aan de Koninginnelaan. Daar kon je voor al je ijzerwaren terecht. De bekendste van de drie taxibedrijven was Taxi Klomp aan de Koninginnelaan, die tevens het ziekenvervoer voor zijn rekening nam. Willem Verwoerd aan de Laanstraat deed naast zijn garagebedrijf het taxi rijden erbij. De derde was taxibedrijf Van den Broek aan de Beckeringstraat, die

met zijn gezin in 1951 naar Canada emigreerde. De textielzaak van Van de Hoven aan de Koninginnelaan deed behalve in manufacturen ook in meubelen, bedden, tapijten en werkkleding. Ook de gezusters Tolboom, eveneens aan de Koninginnelaan, deden in textiel, evenals Van Rouwendaal op de hoek van de Laanstraat/Dorresteinweg.

Muurschildering op de gevel van Taxi Klomp aan de Koninginnelaan 4

Kruideniers: Naast mijn ouders (Peter) waren dat Willem van Dijk aan de Korteweg 2, Piet Brekelmans aan de Krommeweg 33, Jaap Floor, Beckeringhstraat 28 (tevens textiel, bijnaam Japie Katoen), Kronemeyer (IKO), Koninginnelaan 123, Van de Linden, Koninginneslaan 63, Bieshaar, Koninginnelaan 18, Schaddee, Hartweg 1, Manus Klein, Hartweg 20b, Verhoef, Kostverlorenweg 1, Maas van den Broek, Nieuwstraat 37 (tevens melkboer), Hilhorst, Nieuwstraat 15, F.D. Gerth, Laanstraat 66, 't Hoekje (Ridderinkhof), Laanstraat 37, Freek Verwoerd en Kees van den Broek, Schrikslaan 25 en Jansen, Vinkenweg 17.

Melkboeren: Jaap van Ginkel, Koninginnelaan 121, P.P. Dijkman, Koninginnelaan 80, M. Jak, Koninginnelaan 34, H. van den Broek, Nieuwstraat 37 (tevens kruidenier), Arie Stalenhoef, Laanstraat 23, Jan van Duinkerken, Beetzlaan 41, Hannes de Bree, Vinkenweg 11 en C. van der Mey, Beckeringhstraat 32.

Bakkers: J. van de Hel, Beckeringhstraat 5, P.B. Rademaker, Laanstraat 15, Henk van Geytenbeek, Klaarwaterweg 51 (ventte brood uit voor bakkerij), F.R. van Beenen, Koninginnelaan 48, J. van de Beerekamp, Koninginnelaan 108, E.J. Wiggelinkhuizen, Beetzlaan 51, A. Kramer, Vinkenweg 21 (later Arie Oostenbrugge) en Piet Renooy, Nieuwstraat 66.

Kappers: C. Klomp, Koninginnelaan 68, F. Saarloos, Hartweg 14, Van Kaayk, Koninginnelaan 9 (later Van Rouwendaal), Max Engberink, Laanstraat 13, T. Th.M. Keve, Beetzlaan 56a, F. Maroscheck, Nieuwstraat 17 en Herman de Vries, Koninginnelaan 24a.

Rund en varkensslagerij J. van Maanen, Nieuwstraat 19b

Slagers: Nico de Koning, Julianalaan 40, N.L. Verrips, Koninginnelaan 23, Joh. van der Kleij, Koninginnelaan 31, Jan van Maanen, Nieuwstraat 19b, J. Zoetelief, Vredehofstraat 1 (Nieuwerhoekplein), Theo Zijtveld, Koninginnelaan 101 (later Co Stalenhoeft).

Schoenmakers: B.A. Overgoor, Koninginnelaan 8, Th. van de Pol, Koninginnelaan 76, P. Schagen, Koninginnelaan 32 en Persoon, Koninginnelaan 24 ("De Gouden Laars")

Fietsenmakers: Henk Grift, Krommeweg 28, Bob Jansen, Beckeringhstraat 16 (later Laanstraat), Kobus van den Broek, Nieuwstraat 57, Kees van den Broek, Nieuwstraat 13, Joh. Vervat, Koninginnelaan 37, H. van den Heuvel, Beckeringhstraat 24 en George Klomp, Koninginnelaan 4 (tevens taxi- en ambulancevervoer).

Textielzaken: F. van den Hoven, Koninginnelaan 25, gezusters Tolboom, Koninginnelaan 16a, H. van Rouwendaal, Laanstraat 46 en A. van den Brink, Nieuwstraat 56.

Sigaren en fotozaak Stientje Flapper, Nieuwerhoekplein

Sigarenzaken: Stientje Flapper, Nieuwerhoekplein (tevens Fotozaak), A.E. Rademaker, Laanstraat 44, Stientje Floor, Laanstraat 28, Beijer, Beetzlaan ?, W. van Beek, Nieuwstraat 16 (later Bertel Botzenhardt).

Groentenhandelaren: Dorus de Zoete, Hartweg 34, Tinus de Zoete, Koninginnelaan 124, Reehorst, Koninginnelaan 29, G.P. de Haan, Vinkenweg 39 en D.J. Huisman, Koninginnelaan 38.

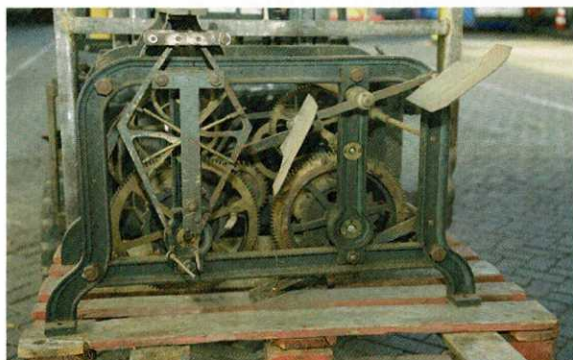
Groente en brandstoffenhandel De Zoete aan de Koninginnelaan 124

Drogisterijen: Joh. de Jong, Koninginnelaan 6, J.W. Breij, Laanstraat 1 en J.J. Wiersma, Koninginnelaan 49 (later Drogisterij De Pil).

Dit was mijn verhaal over de fijne buurt 't Hart.

TORENUURWERK UIT DE TOREN VAN DE PETRUS EN PAULUSKERK

Door Cees Vos

Op 17 juli 2015 kreeg het museum Soest een e-mail van de gemeente Soest met de vraag of wij interesse hadden in een oud torenuurwerk. Het torenuurwerk stond in een opslag van de gemeente die afgestoten ging worden. Op het uurwerk stond het jaar 1903 en de naam van de

leverancier/bouwer Fa Van de Kerkhof en zou uit de toren van de Petrus en Pauluskerk komen, zo werd ons door de gemeente medegedeeld. Hier was eerst nog wat verwarring over. Na onderzoek bleek dat het uurwerk wel degelijk uit de toren van de eerder genoemde kerk kwam. Op de vraag of het museum het uurwerk wilde hebben, is binnen het museum direct naar een oplossing gezocht. Al snel kon de voorzitter van het museum de gemeente laten weten dat het uurwerk naar het museum kon. Op maandag 2 november was het dan zover en kon het uurwerk met behulp van Hans van der Kraan van de gemeente Soest en een medewerker van de RMN (chauffeur vorkheftruck) door enkele vrijwilligers van het museum naar het museum gebracht worden. Een hele klus. De twee gewichten van het uurwerk wegen zo'n 50 en 60 kilo en het uurwerk zelf weegt zo'n 150 tot 200 kilo. Ook de slinger heeft een behoorlijk gewicht.

Dat het museum het uurwerk graag wilde hebben lag voornamelijk in het feit dat de toren van de Petrus en Pauluskerk op 29 oktober 1971 in eigendom was gekomen van de gemeente Soest en is aangewezen als monument. De toren van de Oude kerk is eveneens eigendom van de gemeente. In het gemeentehuis van Soest staat het uurwerk uit die toren dat van 1940 tot 1977 daarin aanwezig is geweest. Dit uurwerk is vervaardigd door de Koninklijke Eijsbouts te Asten.

Inmiddels was ook contact opgenomen met de landelijke Stichting tot behoud van het Torenuurwerk. Zij zijn experts op het gebied van torenuurwerken en restauraties van dergelijke uurwerken. Op 10 november kreeg het museum een bezoek van een adviseur van deze stichting, de heer Ir. L. A. A. Romeyn, die direct al heel enthousiast was over het uurwerk. Dit was het 2^e dat hij tegengekomen was uitgerust met een uniek door een Engelsman ontworpen mechaniek. Het andere door hem bedoelde uurwerk staat in Schinveld. Na een eerste inspectie werd een plan de campagne gemaakt. De heer Romeyn ging een inspectierapport opstellen (fase 1) over het uurwerk. Aan de hand van de uitkomsten van zijn onderzoek zou hij een advies geven of het zinvol was om het uurwerk te gaan restaureren. Zijn advies was restaureren.

Aan de slag

Aan de hand van het inspectierapport heeft het museumbestuur besloten het torenuurwerk dan ook weer operationeel te maken. Dus werkend op een mooie plek in het museum. Na het opstellen van het rapport en het advies werd het uurwerk gedemonteerd (fase 2). Dit met behulp van de heer Romeyn, die inmiddels zoveel vertrouwen had in de vrijwilligers van het museum dat zij de klus zelf wel ter hand zouden kunnen nemen. Zou je een dergelijk uurwerk in een uurwerkfabriek laten restaureren, dan kost dat enkele duizenden euro's. Na heel veel poets- en schilderwerk kon het uurwerk weer in elkaar gezet worden (fase 3). Daarna brak fase 4 aan: de plaatsing van het uurwerk in het museum. Uiteindelijk werd gekozen voor de grote hal bij de hoofdingang. Na een tussendemontage (het uurwerk kon anders niet in de lift) vond het uurwerk dus zijn definitieve plek. Tussendoor moest er nog veel gebeuren zoals het vervaardigen van een bok waar het uurwerk op moest staan, de aanschaf van een wijzerplaat en de aanschaf van een luidklok. Immers de luidklok en de bok bevonden zich mogelijk nog steeds in de toren van de Petrus en Pauluskerk. Vanaf de buitenzijde is wel te zien dat de wijzerplaten nog op de toren bevestigd zitten?.

Zowel de aanschaf van de wijzerplaat met toebehoren als de aanschaf van de luidklok gaven nog wel wat hoofdbreken. De uitgaven daarvoor waren voor het museum eigenlijk te groot. Gelukkig kon de aanschaf doorgaan, nadat een vrijwilligster van het museum aanbood om de luidklok te bekostigen en drie andere vrijwilligers aanboden de wijzerplaat met toebehoren aan te schaffen. Later sloot zich nog een familielid van één van deze vrijwilligers (uit Almelo) in het rijtje aan om mee te betalen aan de wijzerplaat. Door deze aanschaffingen kon de restauratie worden voltooid.

Op 22 december 2015 hebben vrijwilligers van het museum de toren nog eens beklommen (vanaf de binnenzijde wel te verstaan). Tot hun grote verbazing troffen zij de bok aan. Die werd nu gebruikt als een soort van tafel voor het nieuwe elektrische uurwerk dat er op gemonteerd was. De bok blijft waar hij nu is en de vrijwilligers van het museum zagen er niet tegenop om deze bok exact na te maken. Het uurwerk staat nu dus op een replica. Het was moeilijk na te gaan wanneer het uurwerk precies uit de toren gehaald is en geplaatst werd in de opslag van de gemeente. Dat moet na 1972 geweest zijn maar in ieder geval vóór 1985. Er is een gesprek geweest met de betrokken persoon, een onderhoudsmedewerker van de gemeente, die het uurwerk uit de toren getakeld heeft. Jammer genoeg kon hij zich niet meer herinneren wanneer hij het uurwerk naar beneden gehaald had. Met de medewerking van Joop Akker van de gemeente Soest is een aantal dossiers doorzocht naar informatie daarover. Daar zijn we nog niet helemaal uitgekomen. Mogelijk dat in de toekomst het kerkelijk archief nog wat informatie gaat opleveren.

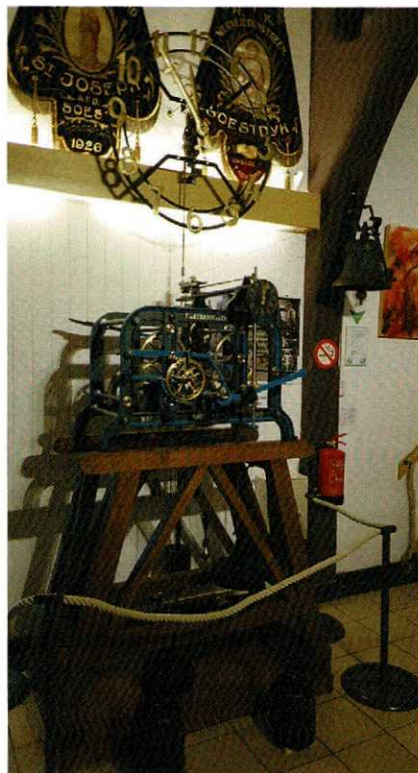
In de periode tussen 10 november 2015 en 5 september 2016 hebben zeven vrijwilligers van het museum zich bijna dagelijks ingezet om het uurwerk te restaureren (o.a. demonteren, schoonmaken, ontroesten, verf verwijderen, poetsen, schilderen, monteren), de bok te bouwen en het schilderwerk van zowel de bok als het uurwerk ter hand te nemen. Honderden uren zijn er in gaan zitten. Het af- c.q. instellen van het uurwerk en het slagwerk nam achteraf toch nog best veel tijd in beslag. Vooral om de grote wijzerplaat synchroon te laten lopen met de kleine wijzerplaat (controle wijzerplaat), die op het uurwerk zelf bevestigd is, zorgde voor de nodige probleempjes. Al met al nog een hele klus.

Voor een complete beschrijving van de oorsprong en de technische werking verwijzen wij u door naar de website www.museumsoest.nl

Tot slot

Het uurwerk is bij het museum binnengekomen als een zogenaamd mechanisch uurwerk. Dat wil zeggen dat het uurwerk, toen het nog in de toren stond, na ongeveer 30 uur met een opwindkruk diende te worden opgewonden. De conclusie was al gauw getrokken dat dit voor de vrijwilligers van het museum geen optie was. Op advies van de heer Romeyn werd contact opgenomen met de heer Te Lintelo uit Ambt Delden. De heer Te Lintelo heeft

ervaring met het bouwen van een elektrische opwinding voor mechanische torenuurwerken. Dit was voor het museum een nogal prijzig verhaal. Buiten dat enkele vrijwilligers voor het museum de complete wijzerplaat en luidklok hadden aangeschaft, kwam er nog eens een behoorlijk bedrag bij voor de elektrische opwinding. Met de heer Te Lintelo kon door het bestuur van het museum een huur/koopovereenkomst worden afgesloten. Daarnaast kreeg het museum van de Haringparty Soest – Baarn € 1.000,-- om onder andere de overige kosten van de restauratie te bekostigen. Ook kon al een klein stukje worden afgelost van de elektrische opwinding. Door de zeer intensieve inzet van een groep vrijwilligers van het Museum Soest om de restauratie in eigen beheer te doen hebben ze weer een stukje cultureel erfgoed kunnen veilig stellen. Het bestuur is hen daar zeer erkentelijk voor.

Aan de restauratie van het uurwerk hebben de navolgende personen meegewerkt: Kees de Wit, Willem van Ee, Ruud van Asselt en Wout van 't Klooster. Het schilderwerk zowel aan het uurwerk als aan de bok is verricht door Ton Tijhuis. De bok voor het uurwerk is nagebouwd door Joop Boskamp en Fred Leive. De luidklok is geschonken door Wil van Amerongen. De wijzerplaat met toebehoren is geschonken door Hans Peters, Jaap Dekker, Pim de Boer en Cees Vos. De elektrische opwinding voor het uurwerk is vervaardigd door Harrie Te Lintelo en Henk Geuvers. De restauratie is uitgevoerd onder leiding van de Stichting tot Behoud van het Toren uurwerk.

Het torenuurwerk is op 30 september 2016 door burgemeester R.T. Metz en wethouder P.A. van der Torre officieel in werking gesteld.

DE STICHTING OP DE LAZARUSBERG

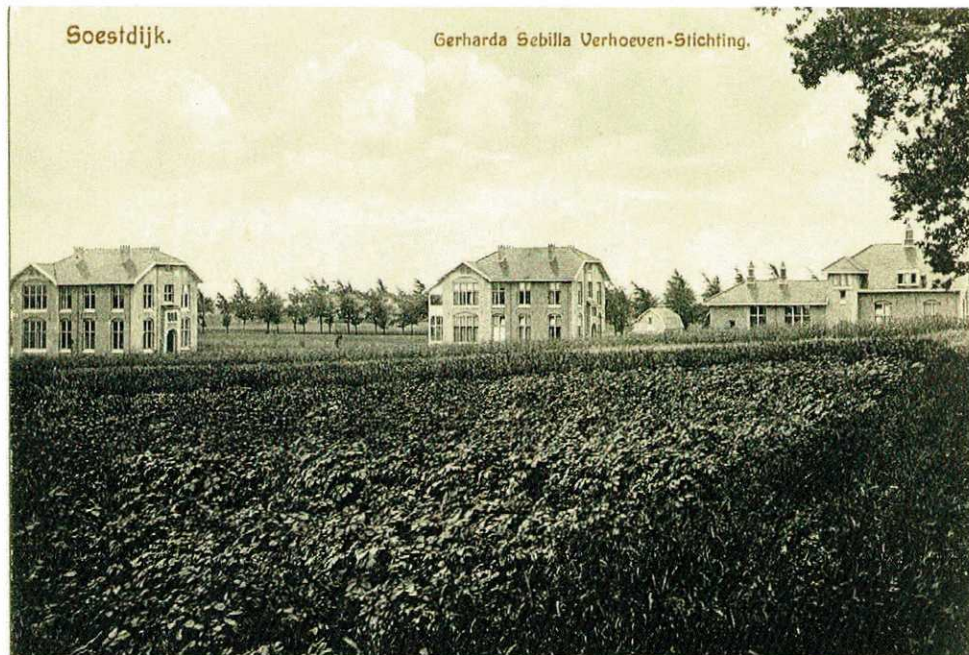
Al meer dan een eeuw is er bij de Lazarusberg in Soestdijk een instelling die in de loop der jaren verschillende keren in functie is veranderd. Begonnen als rusthuis is het nu een school voor voortgezet speciaal onderwijs, maar nog beter is het bekend als het Van Arkel Instituut. Er lag al lang een plan om een artikel te schrijven over deze instelling en het

toeval wilde dat er via de heer Dick van den Beukel, penningmeester van ondervermeldde stichting, een deel van het archief werd aangeboden aan onze vereniging. Het grootste deel daarvan gaat over de beginjaren en met name over de Gerharda Sebilla Verhoeven Stichting.

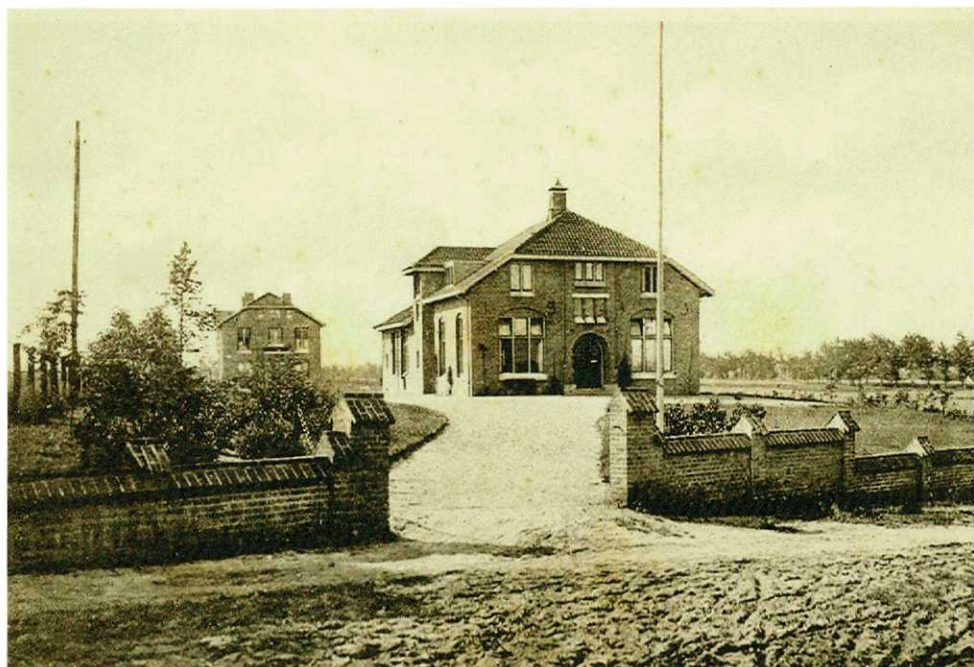

De Gerharda Sebilla Verhoeven Stichting werd opgericht in 1913, genoemd naar Gerharda Sebilla Verhoeven, geboren op 6 oktober 1846 in Harderwijk en overleden op 6 juni 1919 in haar villa "Bene-Sita" te Velp.

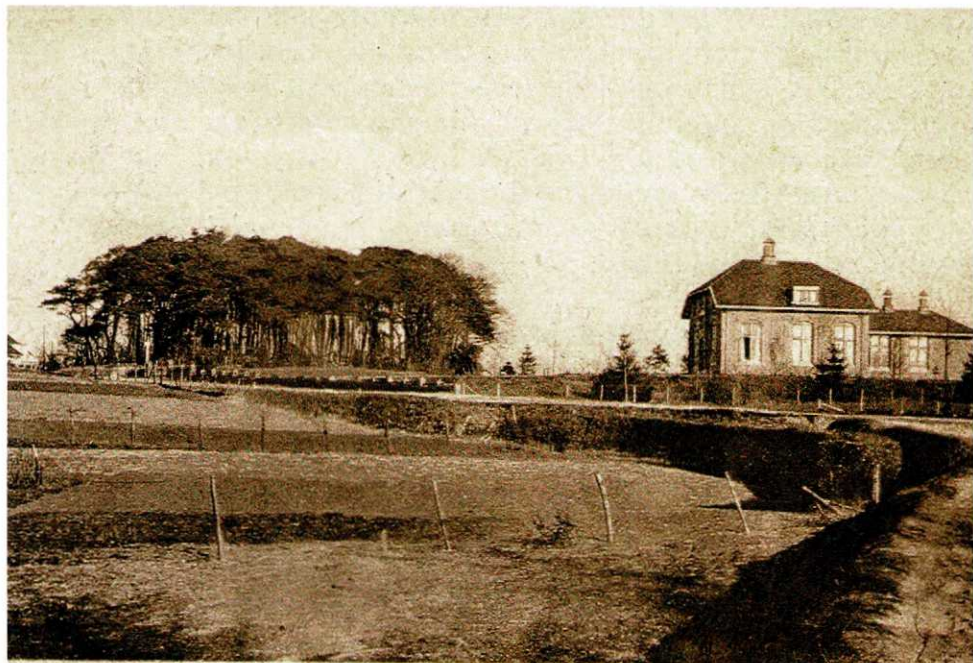
Zij was de weduwe van dominee Christoffer Lambertus Daniël van Coeverden Adriani, geboren op 20 mei 1843 in Kampen en overleden op 21 januari 1911 in Rheden. Hij was voor zover kon worden achterhaald de enige zoon van Lambertus Grimmus Adriani en Wilhelmina Frederica van Coeverden. Voordat hij op 2 juni 1893 in het Brabantse Nuenen trouwde met Gerharda Sebilla was hij weduwnaar van Petronella Gezina van Gelder, geboren op 7 juni 1839 in Kampen en overleden op 13 februari 1892. Haar niet onvermogen ouders, Petrus van Gelder en Christina Vlielink, kregen 5 dochters waarvan alleen Petronella volwassen

werd. Als erfgenaam van zowel zijn niet onbemiddelde ouders als van zijn overleden eerste echtgenote was hij voor die tijd een vermogend man. Omdat hij in zijn beide huwelijken kinderloos was gebleven kwam er al snel bij hem de vraag wat met het kapitaal te gaan doen. Als eerste doet hij een schenking aan de Gereformeerde kerk van Kampen, zodat hiervan een bejaardentehuis kon worden gebouwd. Van Coeverden Adriani bemoeide zich vervolgens behoorlijk met de gang van zaken, onder andere door als architect de bekende kerkenbouwer Tjeerd Kuipers uit Amsterdam te wenssen. Ook meende hij dat het tehuis bestemd was voor de gegoede burgerij van Gereformeerde huize. De kerkenraad echter was het daar niet mee eens. Uiteindelijk kwam er een compromis om ook echtparen toe te laten. Op 7 juni 1900 werd de "Van Gelderstichting" de beheerder van de nieuwe instelling. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw liep het aantal bewoners dusdanig terug dat werd besloten het complex in de verkoop te doen. Uiteindelijk bood het plaats als huisvesting voor studenten van de academies in Kampen. Verder werd er ter compensatie voor de Gereformeerde bejaarden aan het Van Gelderplantsoen een aantal seniorenwoningen gebouwd. In Djokjakarta zorgde hij voor de oprichting van het Petronellahospitaal, het zendingshospitaal, ter herinnering genoemd naar zijn eerste vrouw.

Bij testament liet hij tot slot zijn vermogen na aan nog drie stichtingen: de Adriana Stichting die tot doel had de familieleden van vaderskant te ondersteunen, de Van Coeverden Adriana Stichting met het doel bevordering van het Gereformeerde hoger- en het voorbereidend hoger onderwijs. De Vrije Universiteit in Amsterdam hoorde bij een van de ondersteunde instellingen en Gerharde Sebilla Verhoeven Stichting. Op 21 april 1909 in bewaring gegeven aan de in Utrecht gevestigde notaris Van der Vlucht, werd er een Stichting in het leven geroepen, genoemd naar Van Coeverden Adriani's tweede vrouw. Voor deze Gerharda Sebilla Verhoeven Stichting werd in maart 1912 een perceel grond aangekocht van iets meer dan twee hectare, gelegen aan de Hellingweg in Soestdijk. Daarop moesten worden opgericht, een administratiegebouw en twee paviljoens voor 12 patiënten, een voor mannen en een voor vrouwen. Over de aanbesteding daarvan staat in de krant het volgende te lezen: *Op de Lazarus-berg te Soest zal voor de Verhoeven-stichting worden gebouwd een sanatorium met twee paviljoens en administratie-gebouw voor Christelijke zenuwlijders. Het werk is, na gehouden aanbesteding, opgedragen aan den heer G. van Doornik. te Baarn, voor f 83.500. (AC 4-7-1912) Architect P. J. Houtzagers uit Utrecht zou de leiding van de bouw krijgen en de aannemer G. van Doornik dus de uitvoerder van het werk.*

Op maandag 9 september 1912 werd door mevrouw Van Coeverden Adriana een gedenksteen geplaatst in de in aanbouw zijnde voorgevel van het administratiegebouw.

De doelstelling van de Stichting was om aan herstellende zieken met een kleine beurs, tegen een geringe vergoeding in een rustige omgeving zowel lichamelijk als geestelijk weer op krachten te komen. Zoals oorspronkelijk de bedoeling was zou er zowel voor mannen als voor vrouwen plaats zijn, maar op enig moment moet besloten zijn om zich tot vrouwen te beperken. De Stichting afficheert zich dan ook als "Christelijk Herstellingsoord en Rusthuis voor Vrouwelijke Patiënten". In een brochure uit 1932 staat wat er onder patiënten werd verstaan het volgende te lezen; *Patiënten, die voortdurend bedlegerig zijn, kunnen in den regel niet opgenomen worden. De Directrice is echter in het bezit van een diploma voor ziekenverpleging, zoodat altijd met hygiënische voorschriften gerekend wordt. Wij verwachten meisjes en vrouwen, die herstellende zijn van een interne of chirurgische ziekte, of die rust behoeven vanwege drukken en ingespannen arbeid. Zij vinden in deze stichting een rustig verblijf in een gezonde streek met goede verpleging en deskundige leiding. Vooral voor patiënten uit onze groote*

steden bestaat hier een goede gelegenheid om verre van het drukke stadsleven weer tot herstel en rust te komen. Voor zover er plaats beschikbaar is, zijn ook enkele chronische patiënten welkom, voor wie ook bijzondere contracten afgesloten kunnen worden. Wat de tarieven betreft ging het om bedragen van f 2,25 en f 2,50 per dag naar gelang van de kamer. Niet inbegrepen was de geneeskundige behandeling, extra voeding etc. Voor wie een afzonderlijke kamer wilde, was de verpleegprijs f 3,00 per dag.

In 1939 kocht de Vereniging 's Heeren Loo uit Ermelo de drie paviljoens van de Gerharda Sebilla Verhoeven Stichting. Tevens kocht de vereniging van de gemeente Soest het naastgelegen bosperceel De Lazarusberg. Veel werd er blijkbaar niet aan charitas gedaan want het was mobilisatietijd en dienden de panden als huisvesting van Nederlandse militairen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog namen Duitse soldaten de ruimtes in beslag. Pas in 1947 kon 's Heeren Loo weer aan de slag. De naam werd gewijzigd in het Van Arkel Instituut, naar wijlen dominee R. E. van Arkel, vice-voorzitter van de vereniging 's Heeren Loo. Hij was geen onbekende in Soestdijk want hij was daar van 1913 tot 1921 predikant. Het is geen rustoord voor dames meer, maar wat dan wel wordt in een artikel als volgt omschreven; *In deze gebouwen zullen ruim 80 debiele kinderen verzorging, opvoeding en onderwijs kunnen ontvangen. Men vindt er goed geoutilleerde schoollokalen, terwijl voor de zo belangrijke arbeidsopvoeding zowel voor jongens als voor meisjes in internaat, werklokaal en tuin allerlei praktische mogelijkheden bieden.*

Er bestaat mogelijkheid tot uitbreiding. Hoewel er geen categorie van kinderen wordt uitgesloten, is er vooral aan gedacht hier een inrichting te scheppen, waaraan particulieren hun kinderen kunnen toevertrouwen.

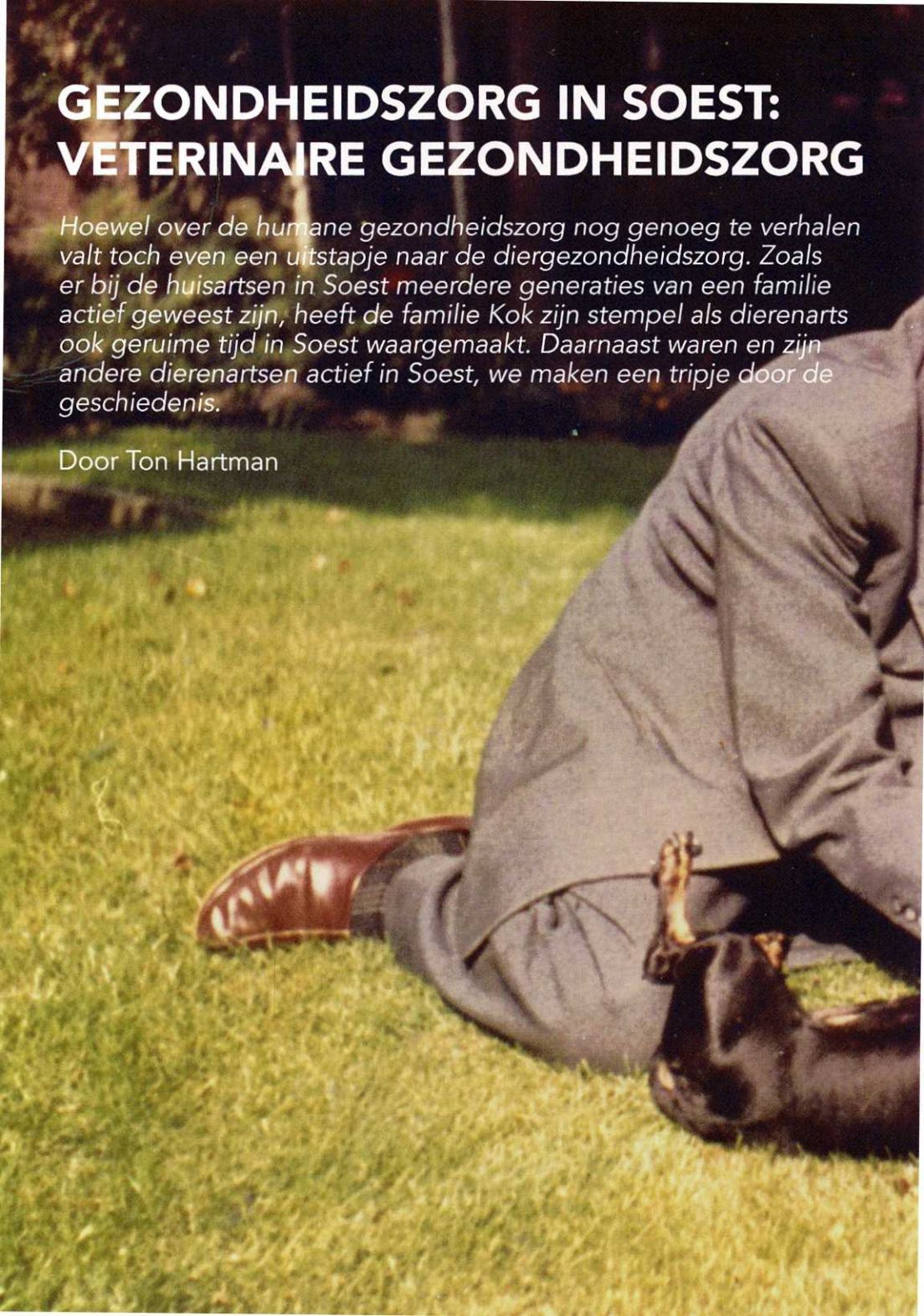
De heer T. H. Beishuizen, toen hoofd van de school voor Buitengewoon Lager Onderwijs, verbonden aan de dr. mr. Willem van den Bergh-Stichting te Noordwijk-Binnen, werd tot directeur aangesteld. Tegenwoordig heet de instelling "Arkemeyde", maar daarover kunt u via hun website meer informatie vinden.

GEZONDHEIDSZORG IN SOEST: VETERINAIRE GEZONDHEIDSZORG

Hoewel over de humane gezondheidszorg nog genoeg te verhalen valt toch even een uitstapje naar de diergezondheidszorg. Zoals er bij de huisartsen in Soest meerdere generaties van een familie actief geweest zijn, heeft de familie Kok zijn stempel als dierenarts ook geruime tijd in Soest waargemaakt. Daarnaast waren en zijn andere dierenartsen actief in Soest, we maken een tripje door de geschiedenis.

Door Ton Hartman

De eerste 'veegezezer'

Napoleon Bonaparte was onder andere geïnteresseerd in welke personen zich ten lande, het Franse keizerrijk, bezig hielden met diergeneeskunde. De maire, burgermeester, van Zeist vulde op de enquête uit 1811 één naam in: Jan van Eijnden (1759-1826). Jan was geboren en getogen in Eemnes, aanvankelijk alleen boer maar al gauw deed hij wat dingetjes erbij, zoals vracht rijden. In 1796 verhuisde hij met zijn gezin naar Den Dolder. Het gehucht Den Dolder lag toen bij het huidige Prins Hendriksoord aan de Soestdijkseweg en bestond uit het herenhuis de "Ewijckshoeve", een herberg, enkele boerderijen en wat daghuurderswoningen. In dat jaar (1796) had hij de boerenhofstede "Het Spie" gekocht, die bewoond was door Aart van Woudenberg. Nazaat Henk van Hees legt de link met het "Spiehuys" dat wel in de gemeente Soest aan de Biltseweg 45-47 is gelegen. De boerderij stond wel in Zeist, want hij was daar belastingplichtig. Met zijn werkzaamheden zal 'vee-doctor' Jan van Eijnden zich niet hebben laten beperken door gemeentelijke grenzen en *"de grootte heere van 't land komen bij hem om de kwalen van haar vee, is 't mogelijk, te doen genesen worden"*. Mogelijk hebben Soester boeren of heren ook wel gebruik gemaakt van zijn kennis. In ieder geval ging het Jan voor de wind, hij kocht in 1805 de herberg "Herbergh aan Den Dolder". Deze was gelegen op de hoek van de Soestdijkerweg en de Embranchementseweg, dus op een steenworp afstand van Soest. Vanaf 1797 was Dirk van der Woerd de 'duntapper' (herbergier). De herberg is afgebroken in 1839. Jan van Eijnden en zijn gezin waren in 1814 weer naar Eemnes teruggekeerd, Jan kon al gaan rentenieren op zijn 55^e. De bovenstaande gegevens komen uit een artikel in de Dolderse Kroniek dat door dhr. Pierre Rhoen geschreven is.

Provinciale veeartsen en rijksveeartsen

Alleen in tijden van veeziekten lezen we in de (digitale) kranten wat over veeartsen en Soest, bij de uitbraak van rundeerpest in 1866 wordt de provinciale veearts W.J.E. Hekmeijer genoemd. Hij verordonneert dat de 35 runderen op de boerderij van Hannes Kok (boerderij 't Klooster, nu Eemstraat 16) in beslag worden genomen en vernietigd zullen worden. Twee maanden later heft Rijksveearts F.T. Weitzel de beperkingen weer op.

De eerste Soester veearts: Lambertus Kok (1832-1912)

Lambertus is te Leusden geboren. Volgens het bevolkingsregister vestigt hij zich op 25 maart 1872 te Soest in woning A 87 op de hoek Nieuwe Steeg en Brinkweg. De boerderij, die in zijn laatste levensfase

Korte Brinkweg 51 anno 2016

verkeert (misschien is hij al gesloopt als u dit leest) heeft nu als adres Korte Brinkweg 51. Op 26 maart staat zijn wervingsadvertentie al in de Amersfoortsche Courant. Hij huwt op 8 juli 1873 te Eemnes Theunisje de Beer (1834-1910) die wel te Soest geboren is. Opvallend detail: Lambertus, Theunisje en hun twee volwassen geworden kinderen Rijkje (1875-1966) en Hendrik (1877-1940) zijn allen op zondag geboren; zouden zij hun leven als 'zondagskinderen' beleefd hebben?

Lambertus Kok was een veehouder-empirist, dat wil zeggen dat hij zich toegelegd had op het genezen van vee. Hij had dat in de praktijk aangeleerd, maar misschien nog belangrijker: "het zat in de genen en hij had er aanleg voor". De Rijksveeartsenijschool te Utrecht was weliswaar al in 1821 opgericht, maar de aandacht daar was allereerst op paardengeneeskunde gericht. De eerste lichten studenten waren vrijwel geen boerenzoons maar vaker uit legerkringen gerekruteerd. Om kwakzalvers en de goede veegenezers te onderscheiden, werd door een uitoefeningwet de geneeskunde in betere banen geleid. Bij de uitoefeningwet van 1874 mocht Lambertus Kok de titel: "patentveearts" gaan voeren. Maar deze patentveeartsen moesten nog wel een toetsing doen. De voorzitter van het beoordelingscomité, de heer A.W.H. Wirtz, was nogal kritisch over de kandidaten, hij schrijft in de toelichting aan de minister *"onder de 20 personen, die een bewijs van toelating ontvangen hebben [de 'titel' patentveearts] was er geen enkele die bij het examen het bewijs van meer dan middelmatige kennis leverde, van 7 hunner kon het examen slechts ter naauwernood voldoende geacht worden"*.

Het gezin van Hendrik en Mie Kok: v.l.n.r. Stein, Anton, Maria Kok-Kok, Helmus, Bart, Kees, Hendrik en Lambertus Kok, foto gemaakt circa 1912.

65 veeartsen toegelaten, waarvan vier in de provincie Utrecht. Deze toelichting zal door weinig veehouders gelezen zijn, het was gepubliceerd in de Nederlandsche Staatscourant van 9 januari 1877. Tot de geslaagden in december 1876 behoorden twee veeartsen in de provincie Utrecht: C. Kuijer uit Hoogland en L. Kok uit Soest. Natuurlijk heeft hij deze 'toelating tot uitoefening van de Veeartsenijkunst, gedateerd 14 december 1876' keurig bewaard, bij zijn achterkleinzoon en eveneens dierenarts Hans Kok hangt het nu in een lijstje. Daarnaast bewaart Hans nog wat gereedschap zoals aderlaatmesjes en ook een kopie van een nota aan de heer Gijtenbeek: *Debet aan H Kok in het jaar 1865* (dus een heel jaar!) waarop onder andere vermeld: *aan vezietten [visites] en Meedisijne [medicijnen], lavementen [darmspoelingen] en handelingen Fl. 15,50*. Een andere post was *kalf gehaald [verlossing] Fl. 2,50*. Waarschijnlijk is de familie Kok in de jaren tachtig van de negentiende eeuw verhuisd naar oostelijke

Advertentie uit de Amersfoortsche Courant van 26 maart 1872

Over de afgewezenen was de examencommissie nog wat sceptischer: *"aangezien het echter velen der geëxamineerde personen blijkbaar aan de noodige verstandelijke ontwikkeling ontbrak om met goed gevolg afgerigt te kunnen worden"*, met eerdere examens erbij betrof het wel de helft van alle patentveeartsen. Uiteindelijk waren er in Nederland per 24 december 1876 maar richting op de huidige Korte Brinkweg. Aan het einde van de negentiende eeuw laat Lambertus Kok een nieuwe boerderij bouwen aan de Brink, nu is het adres Korte Brinkweg 61. Er werd voor de duurdere dakbedekking gekozen namelijk pannen. In de loop van de tijd kreeg de boerderij de naam *"De Klepkooi"*, er was veel aanloop.

Het gezin van Hendrik en Maria Kok-Kok

Hendrik Kok

Zoon Hendrik Kok (1877-1940) koos voor het boerenvak, maar het schijnt dat hij toch meer kennis van dieren had dan de gemiddelde veehouder. Hij zal van zijn vader zeker enkele medische handelingen geleerd hebben en voor veeverloskundige had en heb je geen getuigschrift o.i.d. nodig. Daarnaast breidden hij en zijn echtgenote Mie Kok-Kok (1880-1960) de boerderij uit met een bijschuur voor 'tentwagen' in 1914. In 1917 werd er een veeschuur gebouwd, en in 1926 verscheen er een rietgedekte hooiberg met vijf houten roeden. In 1934 gevolgd door

De boerderij die rond de voorlaatste eeuwswisseling door de familie Kok was gebouwd, nu Korte Brinkweg 61

Marie Kok met dochter tussen de overblijfselen

een wagenloods en twee jaar later een kippenhok. Tenslotte nog een hooiberg met zinken dakplaten en vier roeden in 1938 en een grassilo waar geen bouwjaar bijstaat. Ook het gezin breidde uit, er werden twaalf kinderen geboren. De Tweede Wereldoorlog heeft de familie Kok onevenredig zwaar geteisterd, bij de evacuatie werd Hendrik

naar het ziekenhuis in Laren gebracht. Door hartproblemen, zo vertelde de heer A. van Breukelen, is hij daar overleden. Op 25 oktober 1944 sloeg het noodlot opnieuw toe: de Duitse Wehrmacht bedacht dat als represaille, er waren kabels doorgestoken, enkele gebouwen vernietigd moesten worden. Naast hotel "De Viersprong" op Nieuwerhoek ook de boerderij van de familie Kok. Ze kregen een half uur om wat waardevolle spullen eruit te halen en daarna werd alles door een verzengende brand verwoest, alleen de grassilo bleef staan. Na de oorlog werd de boerderij herbouwd door zoon L.C. (Bart) Kok (1907-1960), die als beroep opgaf veehouder/veeverloskundige. Verschillende gegevens komen uit archieven van de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek. Kees, de zoon van Hendrik en de broer van Bart, wordt beschreven in een volgende alinea.

D.J.H.H. Monné

Deze 'geëxamineerde' veearts werd per 16 februari 1914 benoemd met standplaats Soest. In september 1915 promoveert hij aan de veeartsenijschool te Bern, Zwitserland. Op 15 juni 1917 wordt zijn opvolger A.J. Holtz benoemd door de gemeenteraad, maar Holtz aanvaard de benoeming niet.

A. Winter

De volgende gemeente veearts is A. Winter, zijn eerste vermelding is 26 maart 1921. Hij is gevestigd in Amersfoort aan de Lange Gracht 65. U kon hem daar bereiken, maar ook de boodschap afgeven bij Hotel Eemland tel. nr. 22, gemeentehuis bij T. Beuzel tel. nr. 11 of De Gouden Ploeg tel. nr.65.

Op de gemeentelijke begroting 1927 komt ook een post "vergoeding veearts" voor, hij krijgt als jaarwedde 1300 gulden. Dit is gelijk aan de jaarwedde van de gemeentearts, maar duidelijk meer dan die van de wethouders, deze moeten met 1020 gulden tevreden zijn. Waarschijnlijk is de keuring van vee en vlees de belangrijkste bezigheid voor de gemeente veearts. Winter promoveert in 1938 op een proefschrift over verdoovingen bij honden en katten.

Cornelis Anthonius Kok (1909-1967)

Kees Kok heeft de veeartsenijschool in Utrecht doorlopen en is daar afgestudeerd op 20 december 1934. Na enkele waarnemingen in het oosten van het land, startte hij zijn praktijk in maart 1935 in Soest. Het werkgebied was wel veel groter dan Soest, ook Baarn, Bunschoten, Spakenburg, Eemdijk, Maartensdijk, Hollandse Rading, Egelshoek bij Hilversum, Huis ter Heide, Zeist en Soesterberg maakten er deel van uit. In voornamelijk de Birkstreek waren er ook boeren die de Amersfoortse dierenarts Wellensiek raadpleegden, dit was historisch zo gegroeid en was voor de collega's geen item. Kees trouwde in 1937 met Anna van Stoutenburg uit Eemnes. De meeste boeren uit Eemnes stapten over naar Kok. Hij begon eerst even vanuit het ouderlijk huis, daarna vanaf Koninginnelaan 5 en later vanuit zijn woonhuis aan de Wilhelminalaan 1 (vanaf 1944). Soms is de veearts zelfs dokter: in dagblad "De Tijd" van 22 juni 1937 het opmerkelijke verhaal van hondenkennel "De Paddenstoel" aan de Waldeck Pymontlaan. Veearts C.A. Kok werd gevraagd door de beheerder om naar 'vergiftigde' honden te komen kijken. Daar aangekomen trof hij de mejuffrouw bewusteloos aan. Zij werd opgenomen in de Rijkskliniek te Utrecht. De volgende dag bleek ook de huishoudster bewusteloos te zijn en werd ook met de ziekenauto naar Utrecht gebracht. Het bleek dat de kachelpijp verstopt zat en dat er van de 63 honden er elf bewusteloos waren. Twee honden waren al aan de kolendamp overleden. In het boek "Weer een eeuw" staat de derde week van juni 1937 omschreven als koel, 'maar om dan de honden in huis te halen'.

Voor de Tweede Wereldoorlog werd er nog gebruik gemaakt van trekhonden, ook in Soest. In maart 1940 was de jaarlijkse keuring die door veearts C.A. Kok en de gemeentepolitie gedaan werd:

GEVESTIGD:
C. A. KOK
Dierenarts.
te **SOEST**, K. Brinkweg 31.
Telefoon 412 (dag en nacht).

*Advertentie uit de Soester
Courant, maart 1935*

De eerste auto van veearts Kees Kok

drie honden werden geschikt bevonden. Voor de oorlog had Kees Kok al een automobiël, maar deze kon in de oorlog niet meer gebruikt worden vanwege brandstoftekorten en het risico op vordering. De automobiël werd verstopt in de boerderij van zijn moeder en ook verloren gegaan bij de brandstichting door de Duitsers in oktober 1944. Specialisatie naar landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren was er nog niet. Kees Kok bekwaamde zich door nascholingen in Utrecht, intussen de Faculteit voor Diergeneeskunde, zo had hij ook consulten op Paleis Soestdijk bij de honden van Prins Bernhard en de paarden van de Prinsessen. Het was een omvangrijke praktijk. Kok werd zelfs "Hof"-dierenarts bij Paleis 't Loo en in Diepenheim op kasteel Warmelo (Prinses Armgard).

De heer Paul Rupert, voormalig huisarts te Soest, vertelde dat hij een 'snuffelstage' liep bij Kees Kok. Bij pastoor Smit op Soestdijk werd zonder dralen het gebroken pootje van de kanarie geamputeerd. Op de foto ziet u Kees Kok in actie in het weiland bij Toon van Doorn, de koe heeft kalf- of twewel melkziekte. Dit is een acuut tekort aan calcium in het bloed, waardoor de spieren verslappen. Meestal kan de koe niet meer opstaan, maar na toediening van een Ca/Mg infuus volgt bijna altijd

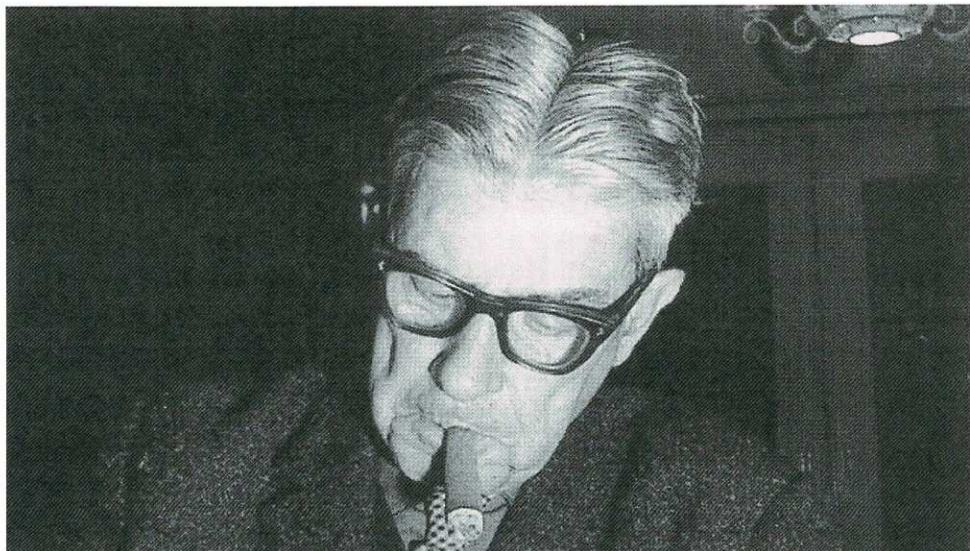
een spoedig herstel. Naast veehouders met aanvankelijk ook werkpaarden, runderen en varkens kwam Kok ook veel bij manegehouders, hij had een goede naam als paardenarts.

*Behandeling van een koe met melkziekte bij
Toon van Doorn*

door R.H. Scholz, deze dierenarts was woonachtig te Baarn maar was wel bereikbaar op het adres van de weduwe Kok- van Stoutenburg. Later is de praktijk gesplitst en werden veel Soester boeren klant bij Knijn, later Meursing. De zoon van laatstgenoemde heeft nu een praktijk voor kleine gezelschapsdieren. Twee zoons van Kees Kok zijn ook dierenarts geworden: Hans Kok, waar ik veel informatie van mocht ontvangen, die zijn praktijk in de regio Nunspeet had en Guus Kok (overleden in 2006), eerst 2 jaar als 'laatste koloniale' dierenarts op Curaçao, dan hoefde hij niet in militaire dienst, daarna had hij in Ede praktijk.

Terugkijkend zegt zoon Hans: "je snapt niet dat hij daar allemaal tijd voor had, overdag overal de boer op en 's avonds nog eens de gezelschapsdieren aan huis. 's Nachts ook nog weleens een complexe verlossing en in het voorjaar in de 'kopziektetijd' kriskras door het werkgebied crossen om de acute gevallen op tijd een infuus te geven". Kees Kok werd opgevolgd

Dierenarts A.M. Wellensiek, collectie E. Seckel-Wellensiek met dank aan de Historische Kring Hoogland.

Andreas Marie Wellensiek (1894-1988)

Een veearts die niet in Soest gevestigd was maar toch een uitgebreide klantenkring in Soest (vooral in de Birk) had, was de heer André Wellensiek uit Amersfoort. Geboren aan de Keizersgracht in Amsterdam is hij in zijn jeugd op vakantie geweest op de Grote Melm en heeft daar zijn 'roeping' als veearts ontvangen. Na de HBS ging hij naar de veeartsenijschool maar vanwege de Eerste Wereldoorlog en de daarbij behorende mobilisatie van het Nederlandse leger moest hij zijn studie onderbreken. In 1922 was hij de opvolger van dierenarts Van Haselen. Zijn werkgebied was van Eemnes tot Leusden en van Soest tot Hoevelaken, eerst met de fiets, daarna op de motor en later met de auto. Wellensiek richtte zich vooral op de boerenpraktijk, kleine huisdieren hadden minder zijn interesse. Naast veearts was Wellensiek ook nog een tijd rijexamenator, Dirk Wolfsen (1921-2013), veerijder, vertelde via het project Mondelinge Geschiedenis dat hij in 1939 zijn rijexamen bij Wellensiek heeft gedaan. Ook na de oorlog heeft Wellensiek nog geruime tijd rijexamens afgenomen. Zijn collega Hans Kok vertelde dat Wellensiek op weg naar een boer in Eemnes op zijn motorfiets onderuit ging. Zijn been lag open dus pakte hij zijn tas van de motor en hechtte ter plaatse met zijn veterinaire gereedschap zijn eigen 'poot' om daarna gewoon zijn weg te vervolgen. Toen Wellensiek op leeftijd raakte ging hij een compagnonschap aan met E.H. den Breejen en werd een

*De Grote Melm: hier had André Wellensiek zijn eerste ervaring met landbouwhuisdieren.
Foto Hans Kruiswijk*

dierenartsenpraktijk gevormd. Als eerbetoon aan hem kreeg de praktijk de naam "Wellensiek". Wellensiek zelf ging tot op hoge leeftijd nog 'de boer op', met zijn onafscheidelijke sigaar pelde hij de nageboorte van een kalfkoe af. Meer dan zestig jaar is hij praktiserend dierenarts geweest. Nog steeds maken de veehouders en vele paardenhouders in Soest gebruik van de kennis van dierenartsen verbonden aan dierenartsenpraktijk Nijkerk-Wellensiek, een van hen woont zelfs weer in Soest waar Wellensiek zijn carrière begon: op de Grote Melm.

Tenslotte

Bij het zoeken naar gegevens over veeartsen/dierenartsen komen soms ludieke berichten voor. Zo schreef De Telegraaf op 10 februari 1966 met de opvallende kop: "Verkeersfout van varken: twee gewonden in Soest". Het varken was losgebroken en stak plotseling de weg over, daardoor raakten twee auto's in botsing en beide bestuurders raakten gewond. Voor het varken moest een veearts geraadpleegd worden, dus waren er eigenlijk drie 'gewonden'.

Bronnen;

Gesprek met Hans Kok, diverse websites, waaronder de website van Historische Kring Hoogland en Den Dolder, blad Historische Kring Eemnes december 2015

Museum Soest

Historie en wisselexposities

Exposities

tot en met 8 januari 2017

Ruud Bartlema

Maurice Heerdink

**en Stichting Natuurijvereniging
Peter's Baan Soest**

9 januari tot en met 9 april 2017

Schilderijen uit de collecties van

Eib Barbie

en Peter van Boeyen

Expositie over

Piet Ekel (Malle Pietje)

Vrienden van het museum, leden van de club van 100 van het museum en leden van de Historische vereniging Soest-Soesterberg hebben vrij toegang tot het museum.

Voor o.a. openingstijden
zie www.museumsoest.nl

info@museumsoest.nl
Cees Vos (algemeen zaken)
06 28 93 95 10
Joke Bosland
(Verhuur en planning)
06 36 00 19 15

Algemeen Nut
Beogende instelling

ANBI

www.museumsoest.nl

HISTORISCHE VERENIGING SOEST/SOESTERBERG

De leden van de Historische Vereniging Soest - Soesterberg werken in een aantal werkgroepen om onderzoek te doen en gegevens vast te leggen.

Voor nadere informatie kunt U met de contactpersonen overleggen, te weten:

Genealogie:	Wim Routers	routers@xmsnet.nl	035-6010169
Mondelinge geschiedenis:	Wim de Kam	wpdekam@kpnmail.nl	035-5880048
Commissie ruimtelijke kwaliteit:	Gérard Derks	gjm.derks@chello.nl	026-3644051
Evenementen commissie:	Hanneke Roskam	hanneke@roskam.nu	035-6018750
Werkgroep Soesterberg:	Henk Schimmel	histversoesterberg@gmail.com	0346-351690
Website en Verdwenen Soest:	René van Hal	halrenevan@xsmnet.nl	035-6020573
Redactiecommissie:	Dick van Fulpen Piet van Elteren, Ton Hartman		
Redactie-adres	Ton Hartman,	Birkstraat 109, 3768 HD Soest - ton.hartman@telfort.nl	035-7851770
Opmaak	Menno Zweers	(Omslag Wim Routers)	

De contributie per jaar:

€ 20,00 voor leden in Nederland - € 35,00 voor leden in het buitenland - € 35,00 voor het bedrijfsleven - Betaling contributie op rekeningnummer NL66RABO0359902235
Losse oude nummers verkrijgbaar bij het redactieadres Leden € 2,50 Niet leden € 5.00

Copyright - Historische Vereniging Soest - Soesterberg

Indien niet anders aangegeven komen de afbeeldingen uit de collectie van de HVS en/of uit het Gemeente Archief Soest. Alle rechten voorbehouden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest - Soesterberg. Redactie en bestuur zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van de aangeboden kopij en beeldmateriaal.

De HVS is een erkende ANBI organisatie

HVS - HISTORISCHE VERENIGING SOEST / SOESTERBERG

Al 35 jaar is de historische vereniging een actieve club waar we graag nieuwe leden verwelkomen.

Wat bieden wij u als lid aan:

- Elk kwartaal het verenigingsblad "Van Zoys tot Soest"
- Elk jaar wordt een fietstocht en busexcursie georganiseerd
- De Klitsavond, een gezellige avond met een quiz
- Gratis toegang tot Museum Oud Soest
- Lezingen over allerlei onderwerpen
- Werkgroep Soesterberg

Wij beheren de websites www.hvsoest.nl, www.soestopdekaart.nl en www.verdwenensoest.nl. Verder geven we boeken uit, werken we met de gemeente samen betreffende monumentenzorg, archiefbeheer en Open Monumentendag. Voor alle vragen over historisch Soest(erberg): info@hvsoest.nl. De contributie is € 20,- per kalenderjaar.

Historische Vereniging Soest/Soesterberg - Steenhoffstraat 46 - 3764 BM - Soest

Telefoon: 035-5885399 - IBAN: NL66 RABO 0359 9022 35 - secretariaat: info@hvsoest.nl

INSCHRIJFFORMULIER:

Naam en aanhef: fam./dhr./mevr.:

Handtekening:

Adres:

Postcode en woonplaats:

Telefoon:

E-mailadres: